

Keszeg Vilmos

A lokális–regionális gazdálkodás rekontextualizálása: az 1906-as tordai ipar- és gazdasági kiállítás

A Magyar Védő Egyesület tordai elnöke 1906. május 19-én jelentette be, hogy a városban szeptemberben „helyi érdekű”, de Erdélyre kiterjedő iparkiállítást szerveznek. A szervezők meggyőződése szerint a kezdeményezés lelkesíteni fogja az iparosokat, a földműveseket és a kereskedőket. (*Aranyosvidék* XVI. 20. 1906. május 19.)

A város, az ipara, az iparosegyletek, a munkanélküliség, az iparvédelmi mozgalom

Tordán 1900-ban 13 587 személy élt, közülük 9 433 volt magyar, 3 469 román, 91 német, 594 pedig más nemzetiségű. 1910-re ez a szám jelentősen módosult. Az összlakosság száma 15 167-re emelkedett, a magyar nyelvű lakosságé 10 533-ra, a románoké 4 184-re, a németeké pedig 103-ra.¹

Az 1880-as években Tordán járva Jankó János az alábbi mesterségekről szerzett tudomást: csizmadia, fazekas, asztalos, kereskedő, szőcs, takács, kerekes, kovács, kalapos, szabó, mészáros, hentes, fésűs, pecsenyesütő, pogácsasütő, tímár. Ebből a felsorolásból kimaradtak a kőművesek, a bádgosok, a kalapkészítők, a borbélyok. Egy feljegyzésből arról értesülünk, hogy 1909-ben Tordán 9 halászt is számon tartottak.

¹ <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/cjetno2.pdf> (Felhasználva: 2013. 10. 17.)

Amikor az 1872-es ipartörvény országszerte megszüntette a céheket, 1875-ben a tordai fazekasok ipartársulatot alapítottak 25 mesterrel, 8 segéddel és 3 tanonccal. A társulatnak 1889-ben húsz, 1936-ban 28 tagja volt. A Tordai Magyar Iparos Egylet 1879-ben alakult meg. Az egyletben részt vettek a csizmadiák, a tímárok, a szűcsök, a szíjgyártók, a fazekasok, a kalaposok, az asztalosok. A kereskedők 1890 előtt szerveződtek érdekvédelmi egyesületbe. Az egyesület működésének első évtizedeiről nincsenek adataink. 1929-től a Tordai Kereskedők Társulata néven működött. Nevét 1929-ben változtatta meg, ettől kezdve a Tordai Magyar Kereskedők Egyesülete nevet viselte. Az Egyesület választmánya (a tagokat képviselő személyek) havonta ült össze a felmerült nehézségek, a folyó ügyek megbeszélése végett.

1906-ban 7 erdélyi vármegyét (Alsó–Fehér, Beszterce–Naszód, Háromszék, Hunyad, Kis-Küküllő, Kolozs, Maros–Torda, Nagy-Küküllő, Szolnok–Doboka, Torda–Aranyos, Udvarhely) 17763 polgár hagyta el, 44%-uk Amerika, 33% Románia, 8,7% Németország felé távozott. Az emigráltak 74%-a román, 18% magyar, 15% pedig szász, 396 iparos, 261 értelmiségi, 102 kereskedő, 15 773 cseléd és napszámos (*Aranyosvidék* XVII. 32. 1907. aug. 10.).

A Magyar Védő Egyesület 1844-ben jött létre, a magyar nemzeti értékek pártolása végett. Elnöke Batthyány Kázmér, alelnöke Teleki László, védnöke pedig Kossuth Lajos volt. Szándéka volt a közművelődés fejlesztése, a nemzeti érzés ápolása, a nemzeti kötelezettségek árnyalt megfogalmazása ünnepekre, évszakokra, a családra, az iskolára, a társadalom különböző osztályaira, a nőkre. A sajtótól elvárta a lelkesítő hangnemet, a kereskedőket arra biztatta, hogy vásárokon, kiállításokon vegyenek részt, forgalmazzák termékeiket, szorítsák ki az idegen árut. A termelőket arra ösztönözte, hogy tökéletesítsék termékeiket, kedveltessék meg, tegyék híressé a magyar ipart. (*Aranyosvidék* XIX. 1. 1909. január 2. 4.) Az egyesület első közgyűlését 1845. november 17-én tartotta, 138 vidéki egylet részvételével.

A Magyar Védő Egyesület Tordán 1904-ben alakult. 1906-ban kezdeményezte a boltokban a magyar eredetű termékek népszerűsítését. A vásárlókat arra szólította fel, hogy honi terméket vásároljanak, a kereskedőket kérik arra, hogy ilyeneket szerezzenek be, s a hazai termék hiányában a külföldi terméket a Magyar Védő Egyesületet támogató boltokban vásárolják. A felhívás kifejti azt is, hogy ez a döntés nem a kereskedők ellen irányul, hiszen ha tudatosítják a vásárlói opciót és prioritást,

berendezkedhetnek a magyar áruk forgalmazására. (*Aranyosvidék* XVI. 9. 1906. márc. 3. 1–2.) A kereskedők és az iparosok „Védőtáblán” tüntették fel a magyar gyártmányú termékeket. A városban elsőként zárkózott fel a javaslatához Kleinhempel József, Amirás Géza, Czirner István, Miron Kajetán, Fodor Domokos, Nagy Gyula, Demeter János (férfisزابó), Hary Árpád, Füßy József, Várady Dániel, özv. Baja Józsefné, Némethy József (bútorgyáros), Lefkovics L. (*Aranyosvidék* XVI. 22. 1906. június 2. 4.)

1906. május 1-jén Sorompó-liga alakult a városban, a Tordai Magyar Védő Egyesület szakosztályaként. Célja a kereskedő és az iparos ifjak összefogása, a magyar ipar védelmére való buzdítása. (*Aranyosvidék* XVI. 17. 1906. április 28. 4.) Az ifjúsági szakosztály dr. Batta Mihályt választotta elnökéül. (*Aranyosvidék* XVII.2. 1907. jan. 12. 3.) A Sorompó bátorította a külföldi termékek elleni küzdelmet. Megalakuláskor azt ígerte, hogy eljárást indít azok ellen a cégek ellen, amelyek nem vallják be, hogy külföldi árut hoztak forgalomba. A cégek megbüntetését és bojkottálását, az áruk elkobzását helyezte kilátásba. (*Aranyosvidék* XVII. 7. 1907. február 16.) A mozgalom felhívásában a következőket olvassuk:

„Az 1906. évi május hó 1-től kezdve szükségleteit mindenki azokban a kereskedésekben vásárolja be, – még azokat az áru-czikketeket is, melyeket a honi ipar még előállítani nem tud és így külföldről vagyunk kénytelenek beszerezni, – amely kereskedések kirakatában a Magyar Védő Egyesület védőtáblája a honi árukra a figyelmet felhívja.

Honleányok! Honfitársak! Semmi rábeszélés ne riasszon el senkit a honi iparpártolás hazafias kötelességének teljesítésétől.

Ha honi árut keres és követel mindenki, nyomban lesz minden kereskedésben magyar árucikk. A kereskedő azt kénytelen és köteles árusítani, amit a fogyasztók követelnek. Álljunk ellent egyes kereskedők kísértéseinek és rábeszélésének. Az ország gazdasági hanyatlásának oka nemcsak az, hogy a magyar társadalom zömében elterjedt az a bűnös felfogás, hogy csak az jó, ami külföldi, hanem egyik nyomós ok az is, hogy sok kereskedő azt látva, hogy a társadalom (a fogyasztók) zöme mindenben a külföldet utánozza, a honi ipart nem támogatja, azzal szemben közönyös, sőt a vásárlók előtt arról kicsinyelését is nyilvánítja.

Ezen elterjedt hibákat egyedül a társadalom komoly akarata és a hazafias célban való állhatatos kitartása orvosolhatja.

A társadalom követelése a kereskedőket károsítani nem fogja, mert az áruközvetítés hasznát a hazai ipartermékeken is megtalálják. Az is a ke-

reskedő javára válik, ha a hazában növekszik a jólét, mert ezzel arányban nő a fogyasztók szükséglete, ez pedig növeli a kereskedők forgalmát, keresetét.

A Magyar Védő Egyesület kérelme annál könnyebben teljesíthető mindenki által, mert nem kéri azt, hogy igényeiről bárki is lemondjon, csak annyit kér, hogy amely szükségletet a magyar ipar már előállítani tud, így árucikkékké ne adjuk a pénzt a külföld iparának.

Ez nem áldozat, mert feltesszük mindenkiről azt, hogy e kérésnek a nemzeti jólét fejlesztésére való kihatását belátja s nem fogja áldozatszámba venni azt, hogy ruházati cikkeit, asztalneműit, kalapját, czipőjét, bútorait, gépeit, szerszámaikat, szappanját, gyertyáját, cukrárt stb. abból vásárolja be, a mit a különféle szükségletnek megfelelő minőségben a hazában állítanak elő és nem abból, a mit a külföldről hoznak be.

Adjuk pénzünket a hazai ipar munkájáért, jutalmazzuk vele iparos honfitársaink szorgalmát, így megbecsülve a honi ipar munkását és munkáját: az ipar erősödni és fejlődni fog, az iparosok versenyre kelek egymással, hogy jobb és olcsóbb munkájukkal minél több tért foglaljanak el a hazai piacon.

A munkásságnak ily fellendülése rohamosan nyújt a munkanélkülieknek becsületet kereset, rohamosan csökkenti a kivándorlást, együtt marad a nemzet, a jólét, az erkölcsös munkásélet terjed haza-szerte. E cselekedetben való kitartás jutalmát élvezni fogja a nemzet minden tagja.

A Magyar Védő Egyesület e kérelmének teljesítésében ne tántorítson meg senkit az, hogy a kereskedő külföldi árucikkeket valamivel olcsóbban kínálja, mint a hazait. Vásároljuk még akkor is a hazai árut. Gondoljuk meg, hogy a mi pénzt a honi árukért adunk ki, az a hazában marad, amit pedig a külföldi árukért fizetünk, abból esetleg csak az árbeli különbséget kitevő pár fillér marad itthon. Gazdálkodási érdeke ellen vét az is, aki merő üres hivalkodásból drágábban vásárolja meg a külföldi silányabb árucikket, mint a jobb és tartósabb hazai iparcikket.

Legyünk erősek elhatározásunkban és áldozatkészek mindnyájan! Kicsinyes okok ne tántorítsanak meg minket a tetteinkben. Utasítsuk vissza kíméletlenül azokat, kik ez elhatározásukban minket megtántorítani akarnak.

A Magyar Védő Egyesület e kérelmének teljesítésére fogadalmat nem kér senkitől, mert bizik abban, hogy mindenki fölismeri a honi ipar mellőzéséből az országra háramló súlyos veszélyt s így mikor a nemzeti létérde-

kek védelmezéséről, a közjólét, a nemzet kulturális és gazdasági erejének fejlesztésére irányuló társadalmi feladatok állandó ápolásáról van szó, reméli, hogy e mozgalomhoz csatlakozni és azt erejéhez mérten támogatni senki nem fog késni.

A művelt, erős és hatalmas nemzetek példáját kövesse végre a magyar társadalom ily irányban is.

E magasztos célra irányuló munkában értsünk egyet mindnyájan, egyéért: a hazáért!” (*Aranyosvidék* XVI. 9. 1906. március 3. 1–2.)

1906. március 15-én 90 személyből álló „előkelő hölgytársaság” tulipánrendet alapított. A hölgyek tulipán jelvény viselésével fejezték ki a rendhez való tartozásukat. A rend célja a hazafiság, a nemzeti érzés és az összetartozás kultiválása. A következő célokat állították maguk elé: 1. a nemzeti eszme terjesztése; 2. a nemzeti érzés ápolása a családi körben; 3. a fényűzés mellőzése a nyomor és a szenvedés körülményei között; 4. a nemzeti (társadalmi, kulturális és gazdasági) vállalkozások, kezdeményezések támogatása; 5. a magyar termelők termékeinek felkarolása. A mozgalmat mágnás családok hölgytagjai indították el, közöttük az Andrássy, Apponyi, Bánffy, Battyhány, Bethlen, Dessewffy, Károlyi, Lónyay, Majláth, Széchenyi, Teleki, Vay, Zichy grófi családok képviselői. A kezdeményezés ráépült az 1904-ben alapított Magyar Védő Egyesület szándékaira.

A jelvényt Burger Lajos művész tervezte meg, a kivitelezés jogát Fischer Emil fővárosi porcelánkereskedő szerezte meg. (*Aranyosvidék* XVI. 13. 1906. március 31.)

A tordai nők 1906. április 7-én kapcsolódtak be a mozgalomba. Polonyi N. János javaslata az volt, hogy ne várják meg a Budapesten készülő jelvényeket, azokat a tordai nők saját kezükkel varrják ki. Az első összejövetelen megjelent gr. Teleki Árvéd országgyűlési képviselő és mezőgazdasági szakíró, ígéretet tett, hogy felgyorsítja a jelvények beszerzését, néhány napon belül mintegy ezer jelvény érkezik a városba. (*Aranyosvidék* XVI. 14. 1906. április 7. A cikk szerzője Harmath Domokos, a Védő Egyesület elnöke.) Egy hét múlva száztagú hölgybizottság találkozott. Teleki Árvéd és felesége, Teleki Izabella grófnő elhozták a megígért ezer jelvényt, amit három árkategóriában értékesítettek. Lelkesítő beszéd hangzott el dr. Vertán Endre országgyűlési képviselő, Csongvay Domokosné szül. Ágoston Irma, a Tordai Erzsébet Jótékony Nőegylet elnöke részéről. (*Aranyosvidék* XVI. 15. 1906. április 14. 4.) Néhány nap múlva Felvincen

megünnepelték az alkotmány helyreállítását, s ez alkalommal alakult meg a „Tündérker” egyesület. (*Aranyosvidék* XVI. 16. 1906. április 21.)

A *Haladás*, az *Aranyosvidék* és a *Tordai Hírlap* hasábjain a korábbi években megjelent reklámokban a termékek és a szolgáltatások külföldi (angol, francia, osztrák, amerikai) eredete a minőség és a korszerűség garanciája és retorikai kifejeződése volt. Az 1906-ban bekövetkezett szemléletváltás a tudatzavarral határos megosztottságot eredményezett. A lapban feladott reklámok egyidőben kínálják az új, a változatos portékát, s igyekeznek elhallgatni eredetét. Az *Aranyosvidék* 49. számában Dick Jakab és társa kézmű divatáruháza női angol kockás lodent, kosztümöt, legújabb divat szerint készült női felöltőt, boát, selyem és flanel bluzokat és pongyolákat kínál. Polonyi Sándor kereskedő Minimax kézi tűzoltó készüléket árul. Az első Minimax tűzoltó készülékek Berlinben készültek 1902-ben, a vállalkozás nemzetközi szintre emelkedett, Amerikát is behálózta. A bécsi származású, monarchiaszerte kapcsolatokkal rendelkező Frucht Izidor műőrás és ékszerész arany- és ékszertárgyakat, óraláncot, gyűrűt, broche-tűt, fülbevalót, karperecet árusított. Guttermuth János műfogspecialista légszívókamarás, szájpaddlás nélküli fogsort kínált, amelyet hét államban használtak. Bizonyára külföldi termék volt az a Stomatin fogfehérítő por, amelyet Foji Lajos műfogász ajánlott. Pethő Bálint férfiszabó hirdetése szerint mind magyar, mind angol szövetet tart raktáron. Demeter János férfiszabó hazai, angol és francia szövetből dolgozott. Gajzágó Róbert és Mike Márton gyógyszerészek Kaiser-féle mell pasztillát forgalmaztak. A Kaiser köhögéscsillapító bonbon köztudottan Németországból indult világhódító útjára, 1889-ben. Sipos Gábor kereskedő kínálatában szerepelt a tokaji aszú, a budai vörös, a hazai stolverk csokoládé és cukorka, mellettük azonban a kubai és jamaikai rumot, a kínai teát is reklámozta. Több kereskedő tüntetően felkarolta a helyi termékeket. Kleinhempel Samu a következő hirdetést adta fel: „boraim nagyobb része kizárólagosan tordai termés.” Ugray József saját készítésű borait árulta. Polonyi Sándor fűszerkereskedésében a brassói Portland cementgyár terméke volt vásárolható. Rónai Manó és Társa az angol és a skót szövet mellett brassói, gácsi, zsolnai, besztercebányai és kőszegi szövetet hozatott raktárába. A Hazai Iparcsarnok nevet viselő kereskedelmi vállalkozás nagyenyedi harisnyát forgalmazott, Juhász Mihály kereskedő rimaszombati főzelék- és húskonzerveket. A reklámok között nagyobb számban szerepelnek a szolgáltatások: Freud Zsigmond szobafestő és mázoló, Baruch Bence kárpitos és díszítő, Krausz Gyula épületlakatos és

gépjavító, Pál István és a Micska Testvérek gőz- és villanyossági gépész, Váradi Rudolf épület- és bútorasztalos, Marinka Miklós épület- és bútorasztalos, Popa Juon és Vaszi Csinesel hidasi kőfaragó hirdetése. Balog János bérkocsi tulajdonos hármás, kettes és egyes fogatú fogatot, Kleinhempel Samu lisztet és kenyeret, Kalló Mihály cimbalmot és hangszerhangolást, Móricz Mihály mészraktára meszet, Gönczi Árpád szíjgyártó műhelye nyerges, ostort, kínált, a kolozsvári Sztjuszny József biliárdasztalos teasztalt készített, kávéházak, kaszinók, egyletek, vendéglőt felszerelését vállalta.²

Több, háziipari ismeretek és készségek kialakítását célzó tanfolyam szervezéséről van tudomásunk a 19. század végéről.

1891-ben Simó Béla tanfelügyelő háziipari tanfolyamot kezdeményezett, kézműves mesterségek (sás-, vessző-, szalma-, gyékényfonás) elsajátítása végett. Az oktatást Boér János szamosújvári gyakorló iskolai és képezdei tanító biztosította, s gyakorlati előadásokat tartott a bikatelep főkénté, l'Huillier István. A tanfolyam 21 napon át zajlott, a nyári szünidő alatt. 21 tanító ingyenesen, többen saját költségen vettek részt a tanfolyamon. (Aranyosvidék I. 28. 1891. aug. 9. 118.) A tanfolyam célját a következőképpen fogalmazták meg: „a néptanító hivatása a háziipart mintegy becsémpézni az iskolából a családba”. A kézművesség kiegészítő keresetet biztosított a szerény jövedelmű tanítóknak. Ugyanakkor a fiatalok számára hasznos időtöltést kínált fel, s általuk egy-egy foglalkozás a családokba is bekerült. (Aranyosvidék I. 29. 1891. aug. 16. 122.) Amikor augusztusban sor került a tanfolyamra, a rendezvényt meglátogatta Bethlen Géza főispán. A résztvevők lábtörő, kézi kosár, szotyor, asztali dohánytartó, pincetok, villa- és késtartó, tál alá való tálca, szőnyeg, méhkaptár, szék készítését, üveg bevonását gyakorolták. (Aranyosvidék I. 31. 1891. augusztus 30. 131.)

A kiállítás előkészítése

A szervezők és egyben védnökök a Magyar Védő Egyesület (elnöke Harmath Domokos) és a Torda-Aranyos Vármegyei Gazdasági Egylet (elnök dr. Wolff Gyula). A kiállítás főszervezője, ügyvezető igazgatója mindvé-

² Négy tordai hírlap első évfolyamának reklámjainak elemzése: *Haladás* 1877, *Aranyosvidék* 1891–1892, *Tordai Hírlap* 1905, *Aranyosszék* 1932. A hírlapok reklámszövegeinek autobiografikus funkciói. *Keszeg V.* 2011: 209–259.

gig Harmath Domokos kereskedő maradt. Védnöke a vármegye főispánja, gróf Bethlen Bálint, aranyosgyéresi földbirtokos, korábban országgyűlési képviselő, a Védő Egyesület pártfogó elnöke, aki közéleti szerepéből kifolyóan is háráítani tudta a felbukkanó akadályokat. Társvédnök dr. Betegh Miklós alispán. Már májusban 30 tagú bizottságot hoztak létre, akik több irányban fejtették ki tevékenységüket. Legfotósabb volt a helyi iparosok, mezőgazdászok és kereskedők részvételre való ösztönzése. A bizottság 12 szakcsoportból állt össze, a szakcsoportok a gazdaság, s következtében a kiállítás struktúráját jelenítették meg. A szakcsoportok vezetői egyúttal a kiállított tárgyakat értékelő bizottságnak is tagjai lettek. Ezek a következők voltak: I. Vas- és fémipar: szervező Papp Miklós kereskedő, II. Gép, közlekedés és villamosság: Széll Mihály mérnök, III. Bányászat és agyagipar: Gombos László kereskedő, IV. Faipar: Péter Antal tanár, V. Bőr-, sörte- és szőripar: Kovács Dániel tanár, VI. Fonó és szövőipar: Miron Kajetán kereskedő, VII. Ruházat: Gróf Bethlen Sándor, VIII. és XI. Papiros- és sokszorosító: Bölöni István isk. igazgató, IX. és X. Élelmezés és vegyészeti: Tóth Olivér tanácsnok, XII. Vegyes ipar és női kézi munka: Osztian Gézáné tanítónő. A bizottság rendszeresen összeült a fejlemények áttekin-tése végett. Cs. Mike Márton gyógyszerész gyógyszerzeti irodáját ajánlotta fel, hogy a szervezők délutánonként 5–6 óra között tanácskozzanak.

A kiállítás tervezett időpontja 1906. szeptember 1–3. volt. Ezekre a napokra alkalmi vásárt hirdettek, hogy a kiállított tárgyak megvásárolhatók legyenek. A kiállítás idején érvényes szabály szerint a „Torda város és a vármegye területéről jelentkezők közvetlen kiállítási jogosultsággal bírnak s kiállított tárgyaikat maguk felügyelete és kezelése alatt árusíthatják.” A város és a vármegye területén kívülről, Erdély területéről érkező kiállítók (gyár, ipar, egyéni vállalkozó) a kereskedelmi miniszter által kitöltött „kiviteli címtár” szerint szállíhatták Tordára a termékeiket, s azokat mindössze egy tordai kereskedő vagy iparos „közvetítése, felügyelete és kezelése alatt” állíthatta ki és értékesíthette. A rendelkezés a helyi iparosokra és kereskedőkre volt tekintettel. Az idegen kiállítók számára azonban nem teremtett hátrányos helyzetet.

A jelentkezési határidő 1906. július 20. volt.

A szervezők a következő érvekkel toborozták a kiállítókat: 1. „ismer-tességük meg termékeiket és kézmű ipari alkotásaikat”, 2. termékeik minőségével győzzék meg a vásárlókat arról, hogy „a magyar társadalom meg tud élni a hazai iparúkkal és termékeivel s nincs rákényszerülve ide-

gen külföldi gyártmányokra”, 3. a kiállításon való részvétel rálátást biztosít a szakma újításaira, mert „mindnyájunknak hazafias kötelessége körültekinteni s a kormányzat minden ágában keresni és alkalmazni azokat a tényezőket, melyek által elő lehessen készíteni a boldogabb jövőt”; az iparosoknak szaktudásukat, a kereskedőknek az áru beszerzéséhez szükséges földrajzi ismereteiket kell megalapozniuk. (*Aranyosvidék* XVI. 20. 1906. május 19.) A kiállítás a jó példák utánzására fogja ösztönözni a termelőket. (*Aranyosvidék* XVI. 25. 1906. június 23. 1–2–3.) 4. A kiállításon megjelenő miniszterek, államtitkárok a látottak alapján támogatni fogják a tordai iparosokat. (*Aranyosvidék* XVI. 33. 1906. aug. 18.)

A szervezők „kiállítási szabályzatot” szerkesztettek, amit bárki igénylőnek ingyen eljuttattak.

Az előkészítés során az elképzelések két szempontból módosultak. Már júniusban egyértelművé vált, hogy a kiállítást a mezőgazdasági termékekre is ki kell terjeszteni: „ne csak a hazai ipar produktumai legyenek megbírálás és tanulmányozás végett kiállítva, hanem hogy ez alkalommal bemutatva legyenek a mezőgazdák által fáradságos küzdelemmel előállított különböző mezőgazdasági termények is.”³

A terménykiállítás („mezőgazdasági kiállítás”) csupán a vármegye területéről fogadott kiállítókat, mezőgazdasági, kertészeti és szőlészeti termények és állatok bemutatásával. Mezőgazdasági gépekkel viszont az egész ország területéről jelentkezhettek gépgyárosok. A kiállítás védnökségét ebben az esetben is gróf Bethlen Bálint főispán és dr. Betegh Miklós alispán vállalta el. Hat kiállítási részleget hirdettek meg. Az „A” csoportba tartoztak a gabonafélék kalászban, szárral, csóvel, magban; a takarmánynövények szárítva, nyersen, gyökkel, gumóval és magban; az ipari és kereskedelmi növények (kumló, cukorrépa, kender, len, gyógy- és olaj növények) különféle alakban; a méhek, méhkasok, méhészeti termékek és eszközök; a tejgazdasági termékek és eszközök; a gazdaság körébe vágó háziipari cikkek és eszközök; egyes gazdaságok berendezését feltűntető táblázatok, kimutatások, rajzok, fényképek. A „B” csoportba sorolták a következő terményeket: mindennemű kerti termény, (facsemete, konyhai növény, virág és gyümölcs, nyersen és feldolgozva); kertészeti szállító

³ A gondolatot Nagy Albert, az *Aranyosvidék* című lap felelős szerkesztője, versíró fogalmazta meg. A cikk az *Aranyosvidék* XVI. 25. számában jelent meg, 1906. június 23-án. Lapszám 1-2-3.

és csomagló eszközök; kert berendezési tervek, rajzok, fényképek stb. A „C” csoport a következő termékeket fogadta: szőlőnövény és -gyümölcs; borok; egyéb szeszes italok. A „D” csoportba tartoztak a mezőgazdasági, kertészeti, szőlészeti és borkezelési gépek és felszerelési tárgyak; a háztartási gépek, eszközök és egyéb mezői gazdaságot érdeklő találmányok. Az „E” csoportban: szarvasmarhák, lovak, sertések juhok. Az „F” csoportban: pulykák, ludak, rucák és tyúkok.

A jelentkezőknek szeptember 15-ig kellett bejelenteniük részvételi szándékukat. A kiállítóknak térdíjat nem kellett fizetniük. (*Aranyosvidék* XVI. 31. 1906. augusztus 4. 3–4.)

A másik változás a rendezvény időpontját és helyszínét érintette. A kiállításnak a földművelésre való kiterjesztése a szervezőket arra kényszerítette, hogy bevárják a terménybetakarítás befejeződését. (*Aranyosvidék* XVI. 27. 1906. júl. 7.) Az eredeti elképzelés szerint az ipari termények a Vigadóban, a mezőgazdasági termények pedig a Széchenyi ligetben kerülnek közönség elé. A forrásokból nem derül, hogy a Vigadó miért és mikor bizonyul alkalmatlannak a kiállítás számára. Helyette a város számára realitássá kezdett válni egy kiállítási pavilonnak a ligetben való felépítése.

A szervezőbizottság szeptember 2-án tartott megbeszélésén világos volt, hogy kik álltak a kiállítás mellé, továbbá ekkorra elkészült a jelentkezettek és a kiállítandó tárgyak jegyzéke. Ekkor teszik közzé a bíráló bizottságok összetételét. Ezek a következők: **Bíráló bizottság:** I. Vas és fém: Papp Miklós cs. v., Kleinhempel József, Armberboj Miklós, Szopkó Antal, továbbá Csongor György tanár (Budapest) és Lakács Lipót mérnök (Budapest) a központ részéről. II. Gép és közlekedés: Dobieczy Sándor (Budapest), Széll Mihály cs. v., Jáblonszky Fridolin, Simonffy István (Kolozsvár), Blényessi Miklós, Zalányi Dávid, Krausz Gyula, továbbá Csongor György tanár (Budapest) és Lukács Lipót mérnök (Budapest), a központ részéről. III. Bányászat és agyagipar: Dobieczy József (Budapest), Gombos László cs. v., Ebergényi Kálmán, Dr. Balázs András, Borza Zsigmond, Bölönyi Kálmán, Csongor György tanár (Budapest) és Lukács Lipót mérnök (Budapest), a központ részéről. IV. Faipar: Péter Antal cs. v., Király József, Szantner Károly, Marinka Miklós. V. Bőr, sörte és szörme: Kovács Dániel cs. v., ifj. Bardocz Ferencz, Kovács Atilla, Farmossy Imre (szakértő). VI. Fonó- és szövőipar: Székelyhidy Viktor (Marosvásárhely), Miron Kajetan, Tamássy István (Kolozsvár), Hary Árpád, Gámán Károly. VII. csoport, a férfi ruha és egyéb ruházati tárgyak: Gróf Bethlen Sándor,

Lovassy Andor, Dr. Farkas Árpád, Dr. Balogh György, Fogarassy József, Dr. Abt Jenő, Osztián Ernő, Szalácsi Szabó Lajos (Dés), Szongott Tivadar (Szamosújvár). Szakértők: Nagy János és Kovács Lajos szücsők, Székely János kalapos, Jenei Samu szabó, id. Kolozsvári Miklós és Farkas Miklós csizmadiák, Mózsza Gyula, Nagy Károly cipészek Cipő és csizmadia s szücs áru: Keresztes József, Harmath Domokos, Zilahi Sebess Andor, Fekete Ferencz, Polonyi János. VIII. Papiros ipar: Bölöni István cs. v., Gálffy Bálint, Undy Domokos, Nagy Albert, Kassay F. Árpád, Dr. Fried Farkas. IX. Élelmezési és élvezeti ipar: Dr. Betegh Jenő, Dr. Gruber József, Tóth Olivér cs. v., Dr. Vertán Endre, Erdélyi Elemér, Bornemissza Gyula, Dr. Popescu György. X. Vegyészeti ipar: Dr. Tomcsik József (Aranyosgyéres), Dr. Nyiredy Géza tanár, (Kolozsvár), Dr. Wolff Gyula, Velits Károly, Varga Dénes. XI. Szokszorosító ipar: Egerházy Lajos, Lovassy Andor, Székely János igazgató, Schavscher Dániel. XII. Vegyes csoport: Osztián Gézáné cs. v., Téglás István, Lőrinczi Dénes pap, Szabó Jenő intéző. A női munkák bírálatához: Bocz Mózesné, Csekme Jánosné, Csernátony Gyuláné (Kolozsvár), Csongvay Domokosné (Ágoston Ilona), Ercsényi Béláné, Gombos Lászlóné, Imecs Erzsi, Lengyel Kristófné, Kozma Ferenczné (Kolozsvár), Széplaki Ödönné, Szőlősi Istvánné, Velits Károlyné, Weselényi Miklósné báróné (Kolozsvár), Zalányi Györgyné. Hangszerekre: Heltmann Lajos, Fekete Ferencz, Scharl Vilmos.

A szervező bizottság személyes megjelenésre kérte Kossuth Ferencz és Darányi Ignác minisztereket, valamint Szterinyi József kereskedelemügyi és Mezőssy Béla földmivelésügyi államtitkárokat.

A kiállítás megtekintését kirándulással összekötő látogatókra való tekintettel a bizottság úgy döntött, hogy kiállítja a természeti táj és vízrajzi térképgyűjteményét; özv. Borbély Márton toroczkói néprajzi tárgyait pedig a város számára megvásárolják.

Ezen a gyűlésen hirdették meg a sorsjátékot is. Levezetésére újabb bizottság alakult, amelyben részt vesz Harmath Domokos ügyvezető igazgató, Lakatos Dénes adótárnok, Dr. Fried Farkas ügyvéd, Dr. Benedek Aladár ügyvédjelölt és Batta Zoltán városi írnok. (*Aranyosvidék* XVI. 36. 1906. szeptember 8. 3.) A begyűlt pénzből a Magyar Védő Egyesület a kiállítás idején 100–150 tárgyat vásárol fel, hogy azt nyereségtárgyként kiadja. (*Aranyosvidék* XVI. 27. 1906. július 7.)

A kiállítás előkészítése lázas munkával haladt előre. Szeptemberben a Széchenyi ligetben vége felé közeledett a kiállítási pavilon építése. A mun-

kálatokat Király József építész és Marinka József műasztalos irányította. A ligetet tisztították, a teret planírozták és virággyakkal díszítették. (*Aranyosvidék* XVI. 38. 1906. szeptember 22.) A kijelölt időpontig több mint 300 iparos közölte részvételi szándékát. A részvétel arányát látva a szervezők elégtétellel jelentették ki, „hogy az ipari kiállítás nagyobb szabású lesz, mint volt a kolozsvári.” A beérkező tárgyak nagy számát látva a szervezőknek kétszer is kiegészítő megoldáshoz kellett folyamodniuk. Legelőbb négy katonai sátrat kölcsönöztek a marosvásárhelyi honvédszár ezredtől; ezek felállítását Bölöny Kálmán ny. őrnagy és Szántner Károly ny. százados vállalták el. (*Aranyosvidék* XVI. 38. 1906. szeptember 22.) Amikor ez sem nyújtott végleges, kielégítő megoldást, a vármegyeház két termét vették igénybe. Ebbe az épületbe került a gazdasági egyesület, valamint a női kézműipari munkák kiállítása, amelyet Osztiaán Gézáné sz. Abt Vilma tanítónő és Pethő Miklós titkár rendezett el. (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1906. szeptember 29.)

A gipszgyár igazgatója, Schmiel Dávid a kiállítás helyszínén, a ligetben gipszből megépítendő kisméretű cukrászdával jelentkezett be a rendezvényre. Az események lefolyása után az épület a város tulajdonába került. Az épület tervét Alpár Ignác műépítész készítette el.⁴ (*Aranyosvidék* XVI. 34. 1906. augusztus 25.) A Mendel Lázár fiai cég sórcsarnokot állított fel a ligetben.

Az 1906. szeptember 2-i választmányi és bizottsági ülés véglegesítette a megnyitó programját, kinevezte a megnyitásról gondoskodó bizottságot. (*Aranyosvidék* XVI. 35. 1906. szeptember 1. 3.)

1906 szeptemberében elkezdődött a város lakosságának az eseményre való felkészítése.

A szervezők az eseményekben való részvételre ösztönözték a lakosságot. „Tekintsék magukat meghívottaknak, hisz a tordai kiállítás sikere annyira közös érdekünk, hogy annak előre mozdítása mindnyájunknak hazafias kötelessége” – üzent a szervező bizottság a város azon lakóinak is, akikhez a

⁴ Alpár Ignác a korszak neves műépítésze. Tervei szerint készült a segesvári, a dicsőszentmártoni, a marosludasi, a szászrégeni, a piskitelepi, az abafáji, a brassói, a kékesi, az igazfalvi református templom, a wekerlefalvi római katolikus templom, a segesvári, a dicsőszentmártoni, a dévai, a nyíregyházi, a kolozsvári vármegyeháza, a nagyenyedi vármegyeháza átalakítása, a nyíregyházi színház, a budapesti Mezőgazdasági Múzeum, a kolozsvári tudományegyetem bejárati tömbje, a budapesti Ménesi úti Eötvös Collégium, a milleiumi kiállítás épületsora, sok iskola, laktanya, bank, fürdőépület, bér- és magánház, kastély (a csúcsai Boncza-kastély), továbbá postaépület, gyár.

nyomtatott meghívók nem jutottak el. (*Aranyosvidék* 1906. szeptember 15. 1–2.) A lokálpatrióta érzéseket a lap a következő szavakkal vette célba: „Pár ezer évvel, meg egy néhány századdal ezelőtt, a hatalmas Róma világhódító légiói romboltak és alkottak itt; rombolták a pogányvilág nomád népeinek sáfárszkeit és terjesztették a classicus birodalom műveltségét.

Alkotásaik hatalmas nyomait nem tudták elsöpörni a századok viharai, a föld felett és a föld alatt most is nyomára akadunk az ők nagy és dicsőséges alkotásaiknak; ipari és technikai téren elért, ma is utánzásra méltó colossális építményeiknek.

A római mérnökök sziklaszilárd utai, vízművei, várépítményei, vízvezetéki hálózatai, bánya művelésük, aranyosó telepeik, szobrászatuk ma is utánzásra készítik a nyomukba lépett és temetőik felett élő epigonokat.

Most nekünk hivatásunk, kötelességünk megmutatni, hogy a letűnt ezredévek után mennyit haladt a világ, mennyire fejlődött a mi culturánk?

A megújhodott modern világnak nem szabad, nem lehet hátrább maradni a réginél és nekünk, a gőz és villany szárnyain előre röpiült civilizált nemzetek sorából lehetetlen hátramaradni.

Kis kör az, amelyben mozgunk, szegényes eszközök, melyekkel síkra szállunk, de éppen azért, nagyobb a dicsőség és nagyobbak kell lenni az elismerésnek is, hogy Magyarország keleti részén nem aludtuk át századunk borongó éjszakáját, hanem haladtunk az idővel és dolgoztunk hazai iparunk fejlesztéséért, nemzeti culturánk felvirágzásáért.” (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1900. szeptember 29. 1–2.)

A program közzétételekor a következő mozgósító felhívás hangzott el: „Készüljünk tehát mindannyian, lelkesen azokra a napokra melyek nekünk ünnepnapjaink lesznek. Fogadjuk vendégeinket lelkesen, öltösz zászló dísz a város, ünnepeljünk külsőleg is, legyünk mindannyian segítségére az amúgy is annyit fáradó rendezőségnek.” (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1900. szeptember 29. 3.)

A kiállítás napijegy és állandó jegy alapján volt látogatható. (*Aranyosvidék* XVI. 27. 1906. július 7.) Az állandó jegy 2 koronáért volt megváltható, az egyszeri belépést biztosító jegyért pedig 40 fillért kellett fizetni. A gyerekek és a tanulók belépési díja ennek fele volt. A tanárok kíséretében érkező iskolai osztályok ingyenesen léphettek be a kiállításra. (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1900. szeptember 29. 3.) Szintén ingyen léphettek át a kiállítás kapuit azok a tordai lakosok, akik 10 fős csoportban jelentek meg. (*Aranyosvidék* XVI. 29. 1906. július 21.) A kiállítás igazgatósága a kiállítást egy nappal

megnyújtotta. „Felhívjuk a tordai összes kézi iparágak képviselőit és gyárak vezetőit, hogy a tordai iparmunkakiállítás még vasárnapon e hó 7-én is nyitva lévén, szólítsák fel segédeiket, tanonczaikat, illetve összes alkalmazottait a kiállítás megtekintésére. Tíz vagy több tagból álló iparos csoportok vezetőikkel ellátva a jelzett napon a kiállítást díjtalanul megtekinthetik. A kiállítás igazgatósága.” (*Aranyosvidék* XVI. 40. 1906. október 6.)

A jegyeket Cs. Mike Márton gyógyszerész árusította. (*Aranyosvidék* XVI. 38. 1906. szeptember 22.) Az első napi táncestélyre Füssy József könyvkereskedésében lehetett belépőt vásárolni. (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1900. szeptember 29. 3.) A sorsjáték jegyeit a dohánytőzsdékben és a Védőegyesület igazgatóságánál bocsátották áruba, 40 fillér ellenében. (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1900. szeptember 29. 3.)

Harmath Domokos ügyvezető igazgató Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszterrel beszélgetve elérte azt, hogy a kiállítók és a védőegyesületi tagok vasúti kedvezménnyel utazzanak a városba: „A miniszter a kiállítók érdekében is közbenjárt, hogy termékeiket mérsékelt szállítási díjjal szállítsák.” (*Aranyosvidék* XVI. 38. 1906. szeptember 22.) A kiállítás idején Kolozsvárról a menetrend szerint közlekedő járatok mellett különvonatok is indultak. (*Aranyosvidék* XVI. 29. 1906. július 21.) Az egyik vonat Kolozsvárról d.u. 1 óra 16 perckor indult és Tordára 4 óra körül érkezett. Az ellenvonat Tordáról indult d.u. 6 óra 5 perckor és 8 óra után érkezett Kolozsvárra. (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1906. szeptember 29.)⁵

A Magyar Védő Egyesület *Iparvédelem* című hivatalos közlönye a következő beharangozást közölte: „A tordai fiókegyesületünk által szervezett, hat napig tartó iparkiállítás megnyitásától már csak két hét választ el bennünket és ez alkalommal buzdíthatjuk tagtársainkat utolszor a kiállítás megtekintésére. Mint ügyvezető-igazgató urunk a helyszínen meggyőződött, a kiállítás a kiállítók nagy számánál és a rendezés mintaszerűségénél fogva igen sikeresnek ígérkezik. A kiállítás rendezősége szíves volt följátnlani, hogy egyesületünk összes megjelenő tagjait tordai tagtársaink vendégszerető házában elszállásolja. Gazda tagtársainkat érde-

⁵ A Maros völgyét követő vasútvonal 1871–1873 között épült meg. Ezt keresztelte a Brassó–Kolozsvár közötti vágány. Tordára a vonal az aranyosgyéresi csomóponton keresztül érkezett. Az aranyosgyéresi állomáson 1873-ban haladt át az első szerelvény. 1905-ben Tordáról naponta két személy- és egy gyorsvonat indult Kolozsvár–Budapest irányába, Brassóba pedig naponta két gyors- és három személyvonat. Később az Aranyosgyéres–Torda közötti vasúti személyszállítás megszűnt; napjainkig szünetel.

kelni fogja az is, hogy ugyanakkor a Torda-Aranyos váremegyei Gazdasági Egyesület ugyanott sikeresnek ígérkező mezőgazdasági kiállítást rendez. A zsüri szeptember 30-án, vasárnap végzi a jutalmak kiosztását. A kiállítás rendezősege ez úton is meghívja a tagtársainkat. A kereskedelmi kormány menetjegykedvezményt volt szíves a kiállításra utazóknak engedélyezni (III. osztályú jeggyel a II. osztályon utazhatnak). Az egyesület központi és vidéki egyesületei a kiállítás megnyitása után értekezletet tartanak. A kiállítást október 1-jén délelőtt 10 órakor nyitják meg. A kiállítás megtekintése után a kirándulók meglátogatják a sósfürdőt, a sóbányát és a tordai hegyhasadékot, este pedig díszelőadás lesz a színházban. A kiknek ideje engedi, másnap kirándulhatnak Torockó gyönyörű vidékére, harmadnap pedig a révi cseppkőbarlangot, a kalotaszegi varrottas készítését Bánffy-Hunyadon, és Kolozsvár nevezetességeit tekinthetik meg. A kalauzolás erdélyrészi osztályunk és tordai fiókegyesületünk az Erdélyi Kárpátgyesülettel karöltve szívesek magukra vállalni. A Központi Menetjegyiroda egyesületünknek, valamint a kiállításnak hazafias céljára való tekintettel önzetlenül mindent elkövet, hogy egyesületünk e kirándulása sikeres és jutányos legyen. A mennyiben a különvont indításához szükséges számú jelentkező jelentkeznék, az utazás részleteiről a napi lapok fogják a közönséget tájékoztatni. Jelentkezéseket elfogad a központi vezetőség is.” (*Aranyosvidék* XVI. 38. 1906. szeptember 22.)

Az esemény

Az iparkiállításra szeptember közepéig 280 bejelentés érkezett, végül azonban 300 fölé emelkedett a kiállítók száma. S ezáltal a rendezvény – a tordai polgárok büszkeségére – méreteiben túlszárnyalta a korábban lezajlott kolozsvári iparkiállítást.

Ünnepélyes keretek között, gondosan előkészített forgatókönyv szerint a kiállítás 1907. október elsején, hétfőn nyílt meg.⁶ Az ünnepélyes pil-

⁶ Az *Aranyosvidék* című lap megfejthetetlen ellentmondással beszél a kiállítás megnyitásáról. A kiállítás programja szerint a Vigadóban felszolgált díszebédre a kiállítás első napján kerül sor. Az eseményről készült beszámoló azonban egyértelműen a második nap programjába helyezi bele. Az ebéden elhangzó pohárköszöntők, Justh Gyula jelenléte ezt valószínűsítik. A kiállítás ünnepségei. *Aranyosvidék* XVI. 39. 1900. szeptember 29. 3. Kapuzárás előtt. *Aranyosvidék* XVI. 40. 1906. október 6-i számában. 2–3–4.

lanat 10 órakor érkezett el. A város lakossága a Széchenyi ligetben tolongott. A Tordai Dalkör előadásában felcsendült a himnusz. A programot a Tordai Zeneegylet előadása zárta. Ezután került sor a kiállítás megtekintésére.

3 órakor a Ligetben a két zeneegylet újra pódiumra állt, felváltva szórakoztatta a kiállításnéző közönséget. A vendégek délután megtekintették a városi sósfürdőt, 5 órakor pedig a sóbánya látogatására voltak hivatalosak. Este a Vigadóban táncestély zajlott.

Október másodikán, kedden újra az állomáson gyülekezett „a város egész polgársága.” A vonat 7 óra 55 perckor futott be az állomásra. A leszálló vendégek közül a kíváncsiság és a figyelem Justh Gyulát tüntette ki, akit az őszi reggelen lelkes éljenzéssel fogadtak. A politikus ekkor 57. életévén volt túl, a képviselőház elnöke, a függetlenségi és a negyvennyolcas párt vezető egyénisége, Torda frissen választott díszpolgára. Tiszteletére az állomáson a Tordai Dalkör előadásában felcsendült a himnusz. Ezt követően a főispán, dr. Szenkovits Aurél tisztí ügyész, majd Egerházy Lajos függetlenségi meggyőződésű református lelkész köszöntötte, „igen szép beszéddel.” A menet a főtér felé indult, elől ment a lovasbandérium, nyomában a város dalosai, majd a kocsik „beláthatatlan” hosszú sora. Az utat mindenütt lelkes tordaiak sorfala szegélyezte.

A vendég a főispáni lakásban fogyasztott reggelit.

A város képviselőtestülete a városháza dísztermében díszközgyűlésre ült össze. 10 órakor Zilahi Sebess Andor polgármester javaslatára héttagú bizottság (élén Fogarassy József tanácsos) indult a tekintélyes vendég meghívására. Amikor gróf Bethlen Bálint főispán, dr. Betegh Miklós alispán kíséretében Justh Gyula megérkezett, a városháza folyosóján éljenzés harsant fel. A vendéget a polgármester köszöntötte, majd dr. Vertán Endre országgyűlési képviselő szólalt fel. Beszédében kiemelte a városnak a múlt küzdelmeiben hozott áldozatait, a polgárok városépítő erőfeszítéseit, szülőhelyükhöz való ragaszkodását. Beszéde közben Körösfői Kriesch Aladárnak a teremben elhelyezett tablójára mutatott.⁷ A házelnök díszpolgárrá választását a városnak iránta érzett bizalmával magyarázta. A város

⁷ Körösfői Kriesch Aladár (1863–1920) az 1896-os milleniumi kiállításra készítette el a város felkérésére az 1568-as, a vallási türelmet kihirdető tordai diétát ábrázoló romantikus tablót, mint a vármegye területén lezajlott egyik legjelentősebb esemény ábrázolását.

nem kéri a politikus pártoló segítségét, hanem követni és támogatni kívánja a hazáért kifejtett erőfeszítéseit.

A beszédet „viharzó taps” követte. Válaszában Justh Gyula megtisztelőnek minősítette a város elismerését és bizalmát. Méltányolta a tordai polgárok és iparosok erőfeszítéseit. Meggyőződése, hogy a virágzó ipar biztosítja az ország hírnevét, függetlenségét és szabadságát. A függetlenségi eszmékhez való következetes hűségéről biztosította Torda városát.

A város tanácsosai a házelnököt a kiállításra kísérték. A vendég elismeréssel nyilatkozott a tordai ipar termékeiről. A tordai lap szerint Justh Gyula figyelmét különösen felkeltették a háziipari termékek, a női kézimunkák, a gipszpavilon, a magyarországi mezőgazdasági gépgyártás világhírű termékei, a tordai kertmunkás iskola gyümölcsei, Pethő Miklósné befőttjei. Az iparos a tanoncok kezemunkájának jutalmazására segélyadományt ajánlott fel. A látogatás végén a sörcsarnokban tordai kofapecesnyét és Mendel-sört fogyasztott.

A vendég a főispán lakásán a vármegye, a város, az állami tisztségviselők, a felekezetek és az egyesületek képviselőit fogadta. Bethlen Bálint főispán a jelenlévők nevében „magyar szívvvel” köszöntötte „a mindig tiszta, egyenes úton járó, becsületes magyar hazafit.” „– E város mindig rendíthetetlenül kitartott a magyar nemzet ügye mellett. [...] Tudom, hogy önök helyt állanak a jövőben is, mint azt a múltban tették. Én pedig örökké hálas leszek szeretetük megnyilatkozásáért” – válaszolt a vendég.

Justh Gyula útja a függetlenségi pártkör székházában folytatódott, ahol a tordai 1848-as és függetlenségi pártkör újabb kitüntetéssel ruházta fel, dísztagjává választotta. Justh Gyula újra kifejezte a város iránt érzett elismerését, s biztosította a jelenlévőket arról, hogy pártja a nemzeti érdekeket, a függetlenséget, az általános választójog kivívását, a magyar pártok közötti koalíciót tartja szem előtt, a bécsi „darabontok” megosztó reakciós politikája ellen tevékenykedik. „– Ha olyan táborunk lesz mindenütt, mint a tordai polgárság, a poklok kapui sem döntenek meg bennünket” – zárta felszólalását.

Déli 1 órakor a Vigadóban „ismerkedési Társas-ebédre” terítettek. 250 személy ült asztalhoz, akik az ebéd elfogyasztása előtt ünnepélyes köszöntéseket hallgattak végig. Gróf Bethlen Bálint főispán ismét Justh Gyulát köszöntötte, a házelnök Torda polgárait, Nagy Mózes, dr. Betegh Miklós ismételten éltette Justh Gyulát, válaszként a vendég dr. Betegh Miklóst, Lovassy Andor pedig a kiállítás főszervezőjének, Harmath Domokosnak

mondott köszönetet, dr. Fried Farkas a főispánt, Bartha Lajos Harmath Domokost, Harmath Domokos Justh Gyulát és gróf Bethlen Bálintot, dr. Balázs Endre főesperes–plébános dr. Vertán Endrét éltette.

Ebéd után a házelnök a cellulóz- és a gipszgyárba látogatott el.⁸

Délután fél ötkor „városunk életének színe-java” újra összegyülekezett a főispáni lakás termeiben. Az ablak alatt a Tordai Dalkör és a Zeneegylet énekelt, miközben a vendégek Szabó Gábor aranyosgyéresi vendéglős ételeit és a keresdi pincze borait fogyasztották.

Az illusztris vendég hat órakor a vasútállomásra távozott, ahova Bethlen Bálint főispán, dr. Betegh Miklós, dr. Vertán Endre, Lovassy Andor, Zilahy Sebess Andor és dr. Balázs András kísérte el.

A kiállítás megtekintői délután az Aranyos völgyébe és Torockóra kirándultak.

Október 3–6. között a kiállítás zavartalanul nyitva tartott. A forgalom élénk volt, a vásárlói hajlandóság lankadatlan. 6-án délután 5 órakor a tárlat hivatalosan véget ért. Ám 7-én utoljára belépődíj nélkül még láto-gatható volt.

A kiállítás védnöke az ünnepélyes zárás keretében köszönetet mondott a szervezőknek, s dicsérő szavakkal illette a kiállítók teljesítményét. A helyzi lap beszámolója szerint: „F. hó 7-én vasárnap délután 5 órakor záródott be a kiállítás ünnepélyes keretben, a tordai zeneegylet és a dalkör közreműködése mellett Gróf Bethlen Bálint főispán mint a kiállítás védnöke, egyszerű, kerestetlen szép szavakban emlékezett meg az elért eredményről. Elismeréssel emlékezett meg Harmath Domokos ügyvezető igazgató csüggedést nem ismerő s a kiállítás érdekében kifejtett buzgó munkájáról s köszönetét fejezte ki a kiállítás munkájában részt vevő nőknek, valamint az összes kiállítónak. Míg egyfelől az iparosokat az ipar fejlesztésére hívta fel, másfelől a közönség figyelmébe ajánlotta a tisztességes magyar ipar támogatását, amit ős is kötelességének ismer, s ennek főispáni beavatása alkalmával is kifejezést adott.” (*Aranyosvidék* XVI. 41. 1906. október 13.)

A sorsjegyek árusítására több intézmény segítségét kérték. A felkérést a következőképpen fogalmazták meg: „Tisztelt Czim! Hazafias kö-

⁸ Schoeller és Társa1891-ben nyitott cellulózgyárat Tordán. Ezt Neufeld Károly 1898-ban modern gépekkel újította fel, s 1899-ben részvénytársaság kezdte meg a működtetését. A gipszgyár 1902. július 2-án kezdte meg működését Tordai Gypsz- és Műtrágyaipar Rt néven.

zönségünk és az Erdélyrészi vármegyék törvényhatóságai, a kereskedelmi és iparkamarák, valamint a székelyföldi kirendeltség által ígért erkölcsi támogatás reményében, Tordán folyó évi október 1–6-án tartandó erdélyrészi iparmunka kiállítással kapcsolatban a hazai ipar fejlesztésére törekvő versenyképes munka jutalmazása céljából jótékony sorsjátékot is rendezünk. Midőn erről értesíteni bátorkodunk, egyben kérjük, méltóztassék kiállításunkat nagyrabecsült látogatásával megtisztelni és a jótékony hazafias cél előmozdítását olyképp kérjük támogatni, hogy az ide csatolt 20 darab nyeremény sorsjegyet elfogadni kegyeskedjék és annak értékét legkésőbb október hava 1-ső napjára a Magyar Védő Egyesület címére Tordára beküldeni méltóztassék. Végül a nemes cél érdeke azon megjegyzésre kényszerít, hogy a jelzett határidőre be nem érkezett sorsjegyek értékét – a később visszaküldeni szándékolt sorsjegyekkel nem lehet kiegyenlíteni –, mert a megejtett húzáson az ezekre eső nyeremények a tisztelt címet illeti[k]s így az október hó 1-ső napjáig ki nem egyenlített sorsjegyek értékének kifizetése kötelező. Azért küldöttünk 20 darab sorsjegyet, hogy minden csoportból legyen szerencse szám. – Torda, 1906. szeptember 6-án. Újítva kérésünket maradunk hazafias tisztelettel a Magyar Védő Egyesület nevében: Harmath Domokos ügyvivő igazgató, Zilahi Sebes Andor elnök, Gámán Károly, titkár.” (*Aranyosvidék* XVI. 37. 1906. szeptember 15.)

A szervezők két főnyereményt helyeztek kilátásba: a Szandrik-féle bars megyei alsóhárom gyönyörű ezüst teakészletét 500 koronáért szereték be, a második nyeremény pedig Belezna Ödön festőművész két tájképe volt Székelykocsárd vidékéről. A kiállításon vásárolt tárgyakkal további 200 személyt örvendeztettek meg. (*Aranyosvidék* XVI. 38. 1906. szeptember 22.)

A sorshúzás a városháza közgyűlési termében zajlott, „kiküldött politikai biztos” jelenlétében. (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1900. szeptember 29.3.) A kiállítás sorsjátéka Hary Bálint mezőbői földbirtokosnak kedvezett. A díjon Hary Péter Antal mezőnagycsáni református lelkésszel osztott, minthogy a sorsjegyet együtt vásárolták meg. (*Aranyosvidék* XVI. 42. 1906. október 20.)

December elején Harmath Domokos arról értesítette a kiállítás díjazottjait, hogy az érme és díszoklevelek kiosztása nyomtatási okokból megkésett, s december 16-án kerül rá sor. (*Aranyosvidék* XVI. 49. 1906. december 8. 5.) Az iparkiállítás lezárására ezen a napon került sor. A Ma-

gyar Védő Egyesület ekkor tartotta meg a végleges elszámolást, ekkor került sor a díjak kiosztására. (*Aranyosvidék* XVI. 51. 1906. december 22. 5.)

A mezőgazdasági kiállítás zsűrije a következő terményeket értékelte.

A gazdasági termények kategóriájába tartoztak a gabonafélék. Díszoklevélben részesült Gróf Teleki Arvéd, a székelyföldi kirendeltség és Velits Ödön, elismerő oklevélben pedig Zalányi György, Bocz Mózes, Bencze Sándor, a felvinczi gazdakör, Nagy Dénes, dr. Horváth Miklós, dicsérő oklevelet kapott Pethő János, Csetri Ferencz, Pálffy Sándor, Koppányi Imre. Pénzdíjban (5-5 korona) részesült Versendi János és Pethő János. Kerti terményeiért Pethő Miklósné és Szász Józsefné díszoklevelet, Zsigmond Elek, Kiss Elekné, Kovács István, Ebergényi Kálmán, Jenei Samu, Fehér Mihály, Pálffy András elismerő oklevelet, Dézsi Dénes, Rostás János, Rostás Pál, br. Jósika Gábor, Szentkirályi Samu, Mendel Simon dicsérő oklevelet, Kiss Pál, Arkosi Mózes 10-10 korona, Szabó Ferencz és Magurán Geraszin pénzjutalmat kapott. Versenyen kívül elismerésben részesült br. Weselényi Miklósné és a Torda–Aranyosmegyei gazdasági egyesület versenyterméke. Szőlőterméséért Füzer Sándor, dr. Vertán Endre, dr. Bogdánffy Lajosné, Babos Miklós, Egerházy Lajos és az állami kertészet díszoklevélben, Dr. Tomcsik József, a gyéresi szőlőtársaság elismerő oklevélben, Gegesi József, Gegesi Samu, Csernaczkai Samu és Flackbart Károly elismerő oklevélben részesült. Pénzdíjjal (15 korona) Vájna Gábort jutalmazták. Borával Mészáros István díszoklevelet, Egerházy Lajos, Bagoth Elek, Gegesi József, a gyéresi szőlőtársaság, Ratozár Gerő elismerő oklevelet, Gegesi Samu dicsérő oklevelet érdemelt ki.

A mezőgazdasági gépek kiállításán Kühne Ede, az Alpha separátorgyár, Kalmár Zsigmond díszoklevelet, Töröcsik Gáspár elismerő oklevelet kapott. A zsűri értékelte a versenyen kívül indult Bächer Rudolf és Melichár Ferenc ekéit és vetőgépeit.

A zsűri az állatokat öt csoportban vette számba. Teheneiért Szép Gábor 60 korona, Menasági Istvánné és Nemes Károly 40-40 korona, Csernaszky Károly és Rostás Miklós 30-30 korona, Bardocz István, Stieber Ferencz és Vlászka Dénes 20-20 korona jutalomban részesült, díszoklevelet nyert Dr. Wolff Gyula és Horváth Miklós. Üszőt hozott a kiállításra Sóvágó Vazul (40 korona jutalomdíj), Bocz Samu, Menasági István (30-30 korona), Kis Pál, Zsigmond Elek (20-20 korona), Kolozsvári Pál, Simonffi Tamás és Beán Miklós (10 -10 korona). Bikát állított ki Harasztos és Kövend (20–20 korona), valamint Nagy Mihály (10 korona). Ju-

haival jött Bocz Mózes (30 korona), Keresztes Árpád (20 korona), Csép József (10 korona), Nagy Dénes (díszoklevél), az alsódetreheimi kincstári birtokkezelőség (elismerő oklevél), Velits Ödön és Fülöp Gyula (dicsérő oklevél). Sertésekkel érkezett az alsószentmihályfalvi közbirtokosság, Egerházi Lajos, Pethő Miklósné (30-30 korona), Kis Pál, Cs. Mike Márton (20 korona), Dézsi Vilmos (10 korona) és Hosszú Béla (dicsérő oklevél). A baromfiakat szintén csoportosítani kellett. Pulykákért részesült elismerésben Érsek Mártonné és Elekes Árpád (15-15 korona), Zeyk Albert (10 korona), ludakért Viski Elekné (15 korona), Nagy Sándorné, Bartha Lászlóné, Szász Józsefné (10-10 korona), Mendel Simonné (5 korona), Szabó Jenő (5 korona), récéért Sándor Pálné (10 korona), Gerendi Sándorné, Érsek Mártonné és özv. Bartha Gergelyné (5-5 korona), tyúkokért Bencze Sándor, Velits Ödön, Szentgyörgyi Géza, Szabó Jenő, Z. Kis Jenő, Ebergényi Kálmán, Balogh János és Szigethy Sándor (10-10 korona), Elekes Árpád, Z. Kis Jenő, Szilágyi Tamás, Bálint Gyula, Velits Ödön, Szilágyi Sándor, Ebergényi Kálmán, Szabó János, Elekes Árpád és Bertalan József (5-5 korona). (*Aranyosvidék* 1906. október 6. 5.)

Az iparkiallítás díjazottjainak újságban való népszerűsítésére nem került sor.

Számvetés

A kiállításra 845 iparos⁹ és kereskedő jelentkezett be, 1563 tárgyat hoztak el. Ebből 308 iparos/ipari termék volt, a többi női és férfi kézimunka (hímzés, varrottas, faragás). Az állattartók felhajtottak 73 tehenet, 61 üszőt, 12 bikát, 80 juhot, 28 sertést, 37 pulykát, 85 ludat, 45 récét és 284 tyúkot.

A hét nap alatt 9600 személy tekintette meg a kiállítást. Közülük 7245 személy belépőjeggyel érkezett. A tanintézetek oktatói és növendékei ingyenesen léphettek be. Iskolás csoportok érkeztek Tordáról, Kolozsvárról, Szamosújvárról, Nagyenyedről és Temesvárról.

A kiállítás pénzügyi mérlegét Harmath Domokos egyesületi igazgató és Osztian Géza pénztárnok állította össze október 28-án, s ezt dr. Balázs

⁹ Egy másik forrás 848 kiállítót említ.

András, Székely János és Polonyi János ellenőrizte és hagyta jóvá október 29-én.¹⁰

A Védő Egyesület bevétele (sorsjáték, belépőjegy, adomány, térdij, áruforgalmi illetmény) 9 556 korona volt. Ebből 1 095 korona származott a sorsjáték jegyeiből, 7 245 korona a belépőjegyekből, egyéb bevételből 269 korona, segélyadományból 5 066 (?) korona.

A kiállítók 27 500 korona értékű áruforgalamat bonyolítottak le. A szervezők a begyűlt pénzből 2 500 korona értékű terméket vásároltak fel a kiállítóktól. A kiállítók díjazására (arany, ezüst és bronzérem, díszoklevél) a szervezők 1 195 koronát fordítottak. 213 kiállító mellett kitüntetésben részesült 17 iparossegéd és tanonc, 460 korona értékben.¹¹

A szervezők a rendezvény előkészítésére és népszerűsítésére (felhívás, plakát, hírlapi hirdetés, nyomtatvány, postaköltség) 1 156 koronát költöttek. Az iparcsarnok felépítése 150 000 koronát emésztett fel, ehhez a szervező Védő Egyesület 3 ezer koronával járult hozzá. A csarnok berendezéséért és díszítéséért 1 131 koronát kellett fizetni. A kiállítás biztonságáért (felügyelők, tűzoltók) 846, tűzbiztosításra és kártérítésre 365 koronát kellett fizetni. A költség összesen 5 489 koronára rúgott.

A kiállítás tiszta jövedelme 1 411 korona volt, amit a szervezők a tordai ipar fejlesztésére kívántak fordítani.

A kiállítás szakmai értékelését szintén Harmath Domokos készítte el.

A bőr-, sörite- és szőripari termékek közül Benner Karolin kolozsvári tímármester sajátkészítésű, jó minőségű munkáit emelte ki. Példaként emelte ki azt, hogy a közmegegyezéssel szemben az országSZerte hiányzó bőr kis műhelyben is előállítható. Méltatta a medgyesi tímár Karres Sámuel, a nagyenyedi szíjgyártó Király Béla termékeit, valamint a budapesti Szőke Gábor újszerű lábszőnyegeit, versenyképesnek minősítette a bánffyhungyadi Torday József, a tordai Antkó Károly kefekötők, a debreceni Falk és Társa kefegyár termékeit.

A fonó- és a szövőipari részlegre megkülönböztetett figyelem fordult, minthogy a külföldről behozott termékek oroszlánrésze erről a területről került ki. Az összegzés örömmel állapította meg, hogy Erdélyből és Magyarországról „impozáns felvonulás” történt a tordai kiállításra. Jelen voltak a nagyenyedi Bálint János „népies motívumokra támaszkodó szót-

¹⁰ A mezőgazdasági termények kiállításának költségei nem állnak rendelkezésünkre.

¹¹ A szervezők összesítése szerint 232 „törekvő iparos” részesült jutalomban.

tesei”, Klinger Henrik sepsiszentgyörgyi Első Székely Szövőgyárának¹² a „kalotaszegi, toroczkoí és székelyföldi tündérek remeken készült házi munkáival” vetekedő termékei, a brassói Scherg Vilmos posztói, lódenkésztményei, pejacsevics¹³- és színes kamgarn¹⁴-szövevei, a Zimmermann Testvérek segesvári műhelyének divatszövevei, a nagyszebeni Scholze és Preissler, a barcarozsnyói Papp István és Fia gyár szövevei. Wein Károly és társai késmárki lenszövőgyára „háziasszonyok szemét szinte kápráztató fényes kiállítást rendezett”, a gácsi posztógyár pedig szövetmintáit állította ki. A kötélverők standján Komjátszegi György termékei ragadták meg a tekintetet, Medgyesi Dániel marosvásárhelyi mester pedig ablakzsinórokkal örvendeztette meg a vásárlóit.

A sajtó mély elismeréssel méltatta három személynek a kiállítás előkészítésében, az események vezetésében játszott szerepét. Ezek a személyek gróf Bethlen Bálint főispán, Harmath Domokos, a Tordai Magyar Védegyelet elnöke, valamint a Gazdasági Egylet „csöndben, de eredményenél működő” titkára. A sajtó továbbá „az elismerés pálmáját” ítélte meg a „mi derék jó gazdaasszonyainknak, hatalmas és becsületes munkát végzett iparosainknak és mezőgazdászainknak is.” (*Aranyosvidék* XVI. 40. 1906. október 6.) A város 1908-ban gróf Bethlen Bálintot és dr. Vertán Endrét díszpolgáraivá avatta. (*Aranyosvidék* XVIII. 27. 1908. július 4. 4.)

A kiállítás zárójelentése szerint az egyhetes rendezvény kifogástalanul és zavaró incidensek nélkül zajlott le. Száz év fátylát nem sikerül fellebenteni a kiállításról. Azonban elképzelhető az, hogy szakmai villongásokra, vetekedésekre is sor került. Egy ilyen vitát a *Tordai Hírlap* és az *Aranyosvidék* tett közzé. Frenkel Lipót cipésmester a *Tordai Hírlap*ban rosszindulattal és irigységgel vádolta meg a standját meglátogató vetélytársát. István Vilmos cipésmester az *Aranyosvidék*ben védekezett: 25 éven keresztül nevet szerzett magának a városban, amit nem kell féltennie Frenkel Lipóttól.¹⁵

¹² Klinger Henrik 1901-ben vette bérbe a vállalatot, 1904-től a gyár az ő nevét viselte. A két háború idején, majd a népi hatalom és a szocializmus éveiben a termelés változó méretekben, meg-megújuló technikai felszereltséggel folyamatosan zajlott. Gazda 1980.

¹³ Nadrágszövet.

¹⁴ Fésűsgyapjú szövet.

¹⁵ *Tordai Hírlap* 1906. október 4., *Aranyosvidék* XVI. 42. 1906. okt. 20. 7.

A kiállítás következményei

Mi történt Tordán 1906-ban?

Az ipari és a mezőgazdasági termelés, az áruforgalmazás és -vásárlás, a termékek átértékelődésében jelentős szerepe volt annak a diskurzusnak, a diskurzus retorikájának, amelyet a kiállítás hívott életre. Ez a termékek használati értékén, funkcionalitásán túl azok egyéb kvalitásait is hangsúlyozta.

1. (A helyi ipar és kereskedelem felfedezése és felértékelése) A monarchia keretében a 20. század első éveiben a nemezeti jövedelem évi 3,7–3,2 %-kal növekedett, a kiegyezés évéhez viszonyítva 3–4–5-szörösére emelkedett, s ezzel megközelítette/meghaladta az európai átlagot, mindössze a dán, a svéd és a német fejlődés üteme mellett maradt le.¹⁶ A kiegyezést követő gazdasági fellendülés az áruk és szolgáltatások szabadversenyét fogadta el és gyakorolta, s a szabadverseny a külföldi, a nyugati, a nagyvárosi kínálat felsőbbrendűségét honosította meg a mentalitásban. „Az ország gazdasági hanyatlásának oka nemcsak az, hogy a magyar társadalom zömében elterjedt az a bűnös felfogás, hogy csak az jó, ami külföldi, hanem egyik nyomós ok az is, hogy sok kereskedő azt látva, hogy a társadalom (a fogyasztók) zöme mindenben a külföldet utánozza, a honi ipart nem támogatja, azzal szemben közönyös, sőt a vásárlók előtt arról kicsinyelést is nyilvánítja” – olvassuk a Magyar Védő Egyesület érvelését. (*Aranyosvidék* XVI. 9. 1906. márc. 3. 1–2.)

Mint hogy az európai kapitalista és a monarchiabeli ipar a szabad munkaerő- és áruforgalmat gyakorolta, a szabadkereskedelem jelentősen viszszaeszkortította a tordai ipari és mezőgazdasági hagyományokat és kapacitást. Az 1906-os évben kibontakozott mozgalom a helyi erőforrások hátrányos helyzetét, valamint ennek káros következményeit tudatosította. Mondhatni, arra tett kísérletet, hogy a hazai ipart méltó versenyhelyzetbe állítsa, s ebben a kompetícióban előnyben részesítse. Ily módon letapínthatóan megjelent a hazai versus külföldi dichotómia, amely önkéntes patrióta és lokálpatrióta mentalitásba épült be.

Torda lakossága rövid idő alatt lelkesen felzárkózott a Magyar Védő Egyesület érdekképviseleti szerv, valamint a Védő Egyesületet támogató Tulipán Rend által kezdeményezett mozgalomhoz. Megértette a hazai

¹⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/Osztr%C3%A1k%E2%80%93Magyar_Monarchia (Felhasználás: 2013. 10. 16.)

ipar, a nemzetgazdaság pártolásának szociális összefüggéseit, következményeit és fontosságát. Felhívta a figyelmet arra, hogy nem csupán a piacra kerülő termékekre kell figyelni. A kereskedelem mögött ott vannak a termelők, akik maguk, családjuk életszínvonalát, műhelyük berendezését, munkájuk minőségét, a termelés újraindítását a bevételből tudják biztosítani. Tudatossá vált a vásárlás, a termékválasztás *támogatás* funkciója. A mindennapi élet szintjén a fogyasztói magatartás tudatossá vált, a vásárlási motivációk közé (a termék minősége és ára mellett) beépült a helyi, a hazai és a nemzeti termékek és szolgáltatások felértékelése, valamint a támogatói hajlandóság. „Ha honi árut keres és követel mindenki, nyomban lesz minden kereskedésben magyar árucikk. A kereskedő azt kénytelen és köteles árusítani, amit a fogyasztók követelnek. Álljunk ellent egyes kereskedők kísértetéseinek és rábeszélésének” – szól az egyesület érvelése. (*Aranyosvidék* XVI. 9. 1906. március 3. 1–2.) Az akció rendre kihatott a kereskedői, a vásárlói habitusokra, s hamarosan bevonta és áthatotta a női réteget, továbbá pedig a fiatalokat.

A kereskedelemre és a szolgáltatóiparra gyakorolt nyomás következtében transzparenssé vált a városban érvényesülő áru- és szolgáltatáskínálat szerkezete és eredete. A kiállítás szervezői a záró számvetésben figyelmeztették a termelőket, hogy a külföldi árukínálatot valójában nem erőszakos zárlattal, hanem a termékeik jobb minőségével lehet kiszorítani. (*Aranyosvidék* XVI. 45. 1906. november 10. 1–2.) A Tulipán Szövetség és a Magyar Védő Egyesület hamarosan stratégiaváltásra kényszerült. Tudomásul kellett vennie, hogy a külföldi áruk forgalmazásának nem tud gátat vetni. Ezért a hangsúlyt a hazai termékek népszerűsítésére helyezte át, s ennek egyik keretévé a *nemzeti vásár* vált.¹⁷ A tordai termékkiállítás ennek a stratégiának a mintapéldája volt. A kiállítás szervezői arra hívták fel a tordai iparosok és kereskedők figyelmét, hogy „igyekezzenek felhasználni a tordai kiállítás alkalmát arra, hogy ismertessék meg termékeiket és kézmű ipari alkotásaikat, hogy a vevő és fogyasztó közönség győződjék meg arról a megdönthetetlen igazságról, hogy a magyar társadalom meg tud élni a hazai iparárúkkal és termékeivel s nincs rákényszerülve idegen külföldi gyártmányokra.” (*Aranyosvidék* XVI. 20. 1906. május 19.)

¹⁷ Megfogalmazva: *Aranyosvidék* XVIII. 5. 1908. február 1. 3.

A kereskedelmi minisztérium utazási kedvezmények biztosításával támogatta a tordai, az erdélyi és a magyar ipar és mezőgazdaság eredményeinek megismerését. A vasút a kolozsvári érdeklődők számára különjáratokat indított. A szervezők a csoportos látogatást, a tanoncok, s általában az iskolások bemenetelét részesítették támogatásban. „Ez a kiállítás a hazai ipar ismeretterjesztője” – fogalmazódott meg a jelszó 1906 szeptemberében.

A technika kora a horizontok elmozdulását, a világ felfedezésének, az egzotikumot láthatóvá válásának eufóriáját hozza magával. A tordai lap reklámösszeállításai éveken keresztül az európai kereskedelmi centrumok (Bécs, Budapest, London) elérhetőségét sugallta a tordai olvasóknak (amerikai kukoricamorzsoló, francia konyak és lucernamagvak, bécsi fogászati készítmények, órák). Ezt követően nemsokára kialakul a lokalitások, a szülőföld, a saját világ iránti vonzódás. A tordai lap gazdag reklámanyagából kimaradnak a külföldi termékek, kizárólagosan a hazai, ezen belül a tordai termékek és szolgáltatások népszerűsítése történik.¹⁸

Az 1906-os évi mozgalom, s ennek kulminációs pontja, az ipar- és mezőgazdasági kiállítás a tordai, Torda vidéki termelési tradíciókat állította ki, tette közszemlére, ünnepélyes körülmények között, ezek minőségét emelte ki.¹⁹ Láthatóvá tette a vármegye nyersanyag adottságait és tartalékait, és munkaerő kapacitását, a terméktípusokat, rangsorolta a termelőket. Ezzel jelentős mértékben, hosszú időre kihatóan befolyásolta a helyi/regionális áruválasztást, valamint a helyi ipari hagyományoknak országos piacot teremtett (Tompai kerámia, tordai pogácsa), tudatosította a helyi heverő munkaerő elhelyezésének lehetőségeit, s ezeket turisztikai programba is beépítette. A kiállítás lezárulta után „az egyesület választmánya a főispán indítványára kiküldött egy bizottságot, melynek feladata leendő a vármegye területén összegyűjteni az adatokat arra nézve, hogy mely anyagokat lehetne iparvállalati feldolgozásra alkalmazni, mint áruforgalmi cikkek s az erről szerkesztendő emlékirattal a kereskedelemügyi miniszter figyelmét fogják felhívni és segélyét kérni s mind ez eddig csupán azért szenvedett mulasztást, mert munkás népünknek nem volt

¹⁸ A folyamatot bemutatja Bausinger 1995.

¹⁹ A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. Nagygyűlésének keretében, Marosvásárhelyen 1864. augusztus 27. és szeptember 2. között került sor az első termény- és ipartárlat. Kezdeményezője és előkészítője Szabó Sámuel. Előkészítéséről: Olosz 2003.

irányító vezetése és oktatója, másfelől a tőke hiánya iránt a tehetséges hatalmi tényezők közönyösek voltak.” (*Aranyosvidék* XVI. 45. 1906. november 10. 1-2.)

Az iparkiallítás a következő években is érezte hatását. Kleinhempel Samu tordai bortermelő 1908-ban büszkén reklámozta a saját készítésű borát, amelyet a kiállításon aranyoklevéllel díjaztak. (*Aranyosvidék* XVIII. 1908. jan. 18. 11.) 1908. februárjában Lászlóffi Ernőné és Kovrig Margit okleveles óvónők csetneki csipke tanfolyamot hirdettek, az oktatás 12 résztvevővel indult. (*Aranyosvidék* XVIII. 6. 1908. február 7. 6., *Aranyosvidék* XVIII. 7. 1908. február 15. 5.) A polgári leányiskolában két éves női kézimunka tanfolyam működött. 1908-ban harmadik képzési évvel egészült ki, amikor a hallgatók fehérmemű varrást, rece- és klöpli csipke verést tanultak. (*Aranyosvidék* XVIII. 29. 1908. július 18.) Újtordában a Székely Társaság 1907 elején kosárfonó tanfolyam szervezett, Azary Mihály vezetésével. 40 tanuló végezte el; a tanfolyam végéig 220 gazdasági, kézi és egyéb célra használt kosarat kötöttek. A kosarak egy részét kiállításra vitték. (*Aranyosvidék* XVII. 8. 1907. február 23. 5.) Aranyosegerbegen 1907-ben kákafonó tanfolyam indult. (*Aranyosvidék* XVII. 7. 1907. február 16. 5.) A városi tanács és a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara közbenjárására a kereskedelmi miniszter öthetes cipész- és szabóipari szabászati tanfolyamot engedélyezett. Az ingyenes képzés 20-20 hallgatóval indult, az előadók Kolozsvárról jöttek a városba. (*Aranyosvidék* XVIII. 28. 1908. július 11.) 1909-ben gróf Bethlen Sándorné Nemes Polixéna grófnő kezdeményezésére, Gál Miklós helybéli unitárius lelkész felügyelet alatt Torockószentgyörgyön csipkeverő tanfolyam indult. A szervezésben oroszánrészt vállalt br. Rudnyánszky Béláné szül. Thoroczka Mária, aki a helyi csipkeverés hagyományát életre keltette, amit csupán egy 75 éves nő ismert. A tanfolyamot 20 nő látogatta. (*Aranyosvidék* XIX. 2. 1909. január 9. 4., *Aranyosvidék* XIX. 3. 1909. január 16. 6.)

Az 1906-os iparkiallítást követően a városban többször került sor kiállításra. Gróf Bethlen Sándorné az egyesült Tulipán Szövetség és a Magyar Védő Egyesület női szakosztálya nevében női kézimunka kiállítást hirdetett meg 1908. október 1–4.-re. A szervezők három tárgytypust verseny formájában értékelték (felső ruházati cikk, diványpárna, kiegészítő). (*Aranyosvidék* XVIII. 15. 1908. április 11. 25., 1908. június 20. 6.) A rendezvény 1908. november 5-én nyílt meg a vármegyeház épületében. A megnyitón a Tordai Dalkör és a Zeneegylet lépett fel. A kiállított tárgyak

beléptidj ellenében naponta 9–12, 14–17 óra között voltak megtekinthetők. (*Aranyosvidék* XVIII. 44. 1908. október 31. 7.) A kiállítást 1082 személy látogatta meg, közöttük 230 iskolás. A belépőjegyek 348, az estély pedig 410 korona bevételt eredményezett. (*Aranyosvidék* XVIII. 46. 1908. november 14. 4.) Sikere a Magyar Védő Egyesület budapesti vezetőségének is tudomására jutott. Gr. Batthányi Lajos a következő táviratban köszöntötte a tordai nőket: „A testvér egyesületet és különösen annak női szakosztályát szívből üdvözljük a kiállítás megnyitása alkalmával. Hálás köszönet a kiállítást rendező bizottságnak, az estély szereplőinek és a kiállítóknak közreműködésükért. A központ nevében Gróf Batthányi Lajos elnök, Ligart János ügyvivő tanácsos.” (*Aranyosvidék* XVIII. 45. 1908. november 7. 4.)

A tordai termelők szintén kedvet kaptak a kiállításokon való megmérettetésre. 1907-ben Osztian Gézáné Abt Vilma tanítónő,²⁰ a kézimunka tanfolyam vezetője versenymunkájával ezüstérmét nyert a pécsi országos kiállításon. (*Aranyosvidék* XVIII. 26. 1908. június 27. 4.) 1907-ben Temesvárt országos műkedvelő és háziipari kiállítás nyílt meg, női kézimunkákból, ruházati cikkekből, háziipari cikkekből, gyermekjátékokból. Ősszel Sepsiszentgyörgyön mezőgazdasági termékek seregszemléje zajlott, „székelykiállítás” névvel. (*Aranyosvidék* XVII. 7. 1907. február 16. 3.) 1908 októberében Dicsőszentmártonban és Temesvárt került sor hasonló kiállításra. (*Aranyosvidék* XVIII. 31. 1908. szeptember 26. 5–6.)

Az iparkiállítást követően Harmath Domokos javaslatára 1906 decemberében megalakult a Magyar Védő Egyesület női szakosztálya is. A kiküldött bizottsága tagjai a következő hölgyek voltak: gróf Bethlen Sándorné, Bocz Mózesné, Lázár M. Simonné, Velits Károlyné, dr. Vertán Endréné, Zalányi Györgyné. Az alakuló közgyűlést december 23-ra hirdették meg. Ekkor választottak ügyvezető elnököt, 12 bizottsági tagot. (*Aranyosvidék* XVI. 51. 1906. december 22. 5.)

Az alakuló ülésre végülis 1907. jan. 6-án került sor gróf Bethlen Bálint pártfogásával. (*Aranyosvidék* XVII. 1. 1907. január 5.) Elnöke ifj. gr. Bethlen Sándorné, további vezetői Velits Károlyné előadó, dr. Vertán Endréné előadó, pénztáros Nagy Gyuláné. A szakosztályba 60 nő iratkozott be. Az első rendezvényt farsang idejére hirdették meg. A lap ezt heteken ke-

²⁰ Osztiané Abt Vilmát 1908 decemberében a polgári leányiskola kézimunka tanítónőjévé nevezték ki. (*Aranyosvidék* XVIII. 49. 1908. december 5. 6.)

resztül „honi estélyként” emlegette. Javaslat szerint a hölgyeknek „magyar népviseleti ruhában” kellett megjelenniük, ehhez kizárólag magyar iparcikket kellett vásárolniuk. A javaslat elhangzását követően szót kért Wiborg Kazéna, a takarékpénztári igazgató (Fekete Ferenc) felesége, a „jó magyar asszonnyá lett norvég nő”: a viseletet ne csupán multságokon viseljék, hanem állandóan (*Aranyosvidék* XVII. 2. 1907. január 12. 3.) A javaslat tovább érlelődött a tordai nők beszélgetéseiben. Egy hét elteltével a tervezett rendezvény neve „magyar népviseleti honi-estély”-re kerekedett. A szervezők kalotaszegi, székely, palóc, alföldi, esetleg más viseletet ajánlottak. Az időpontot január 26-ra rögzítették, 1500 báli meghívót címeztek meg. Miután egy olvasó azon morfondírozott, hogy népviselet parádéva alakul az estély, a szervezők újrafogalmazták a rendezvény célját. Azt kell kideríteni, hogy „magyar szövevből milyen báli ruhát lehet csinálni”. (*Aranyosvidék* XVII. 2. 1907. január 12. 6.) A rendezvény jó hangulatban zárult, „magyaros őszinte jókedvet ébresztett.” Szándéka azonban nem vált valóra; nem derült ki egyértelműen, hogy a magyar szövet alkalmas-e a báli ruha készítésére. (*Aranyosvidék* XVII. 5. 1907. február 2.)²¹ A nők iparpártoló lelkesedése a férfiakat is lázba hozta. A város polgármestere és több városi tisztviselő elhatározta, hogy ünnepélyes alkalmakra „magyar ruhát készített”. (*Aranyosvidék* XVII. 15. 1907. április 20. 9.) 1907-ben három „úri asszony” a bécsi nyakkendőnek Tordáról való kiszorítását fogadta meg. Minthogy Ausztriából évente több millió nyakkendőt importáltak, „virágzó házi iparrá fejlődhetik a nyakkendő gyártás.” Az első termékeket („ízléses szép nyakkendők”) Miron Kajetán boltjában helyezték el. (*Aranyosvidék* XVII. 7. 1907. február 16.5.)

Az Aranyosvidék szintén 1907-ben, *Makacs hazafiatlansággal* című cikkel állt ki a magyar gyufa terjesztése mellett. „Szégyellje magát az a tordai kereskedő, ki a jóhírnevű magyar gyufa mellőzésével még ma is osztrák gyufát árul kétféjű sas jegy alatt” – írja a lap, azzal fenyegetve a kereskedőt, hogy legközelebb a nevét is felfedik. „Szégyellje magát az is,

²¹ Készülődve a tordai kereskedők magyar selymet kerestek. Ekkor derült ki, hogy selymet egyedül az 1899-ben alakult Bujatti-féle szentgotthárdi selyemszövőgyár állított elő. A bécsi kereskedők a Sorompó liga szándékait ismerve a szentgotthárdi gyár teljes termelését felvásárolták, annyira, hogy a magyar kereskedőknek a magyar selymet bécsi terjesztőktől kellett beszerezniük. A tordai kereskedők ebből azt a tanulságot vonták le, hogy a megrendeléseiket korábban kell leadniuk a termelőknek. (*Aranyosvidék* XVII. 4. 1907. január 26. 5.)

a ki nemzeti színű címirattal bécsi miligyertyát ad a vevőinek és a pesti magyar Turulgyár hirdetési címkéjére írja számláját.” (*Aranyosvidék* XVII. 1. 1907. január 5. 5.) Egyik magyar gyufagyár négy évvel korábban 30 munkással működött; az iparpártolási mozgalom óta 250-en dolgoznak a gyárban – tudósít a lap. (*Aranyosvidék* XVII. 5. 1907. február 2. 5.)

1909-ben március közeledtével Harmath Domokos kívánatosnak tartja, hogy a március 15-i ünneplésen a tordaiak ne osztrák szalagot viseljenek. Berkovics Rezső külai²² szalaggyáros erre az alkalomra nagy menynységű szalagot állított elő. (*Aranyosvidék* XIX. 7. 1909. február 13. 4.)

A női szakosztállyal egyidőben szervezkedtek a tordai ifjak is.

1908-ban a főgimnázium új tanárai megalakították a Magyar Védő Egyesület társadalmi osztályát, valamint tanítványaikból a Sorompó ifjúsági szakosztályát. Az új szakosztály elnöke Sebők Sámuel tanár, társintéző dr. Kemény Gábor tanár, főjegyző Boross Elek, további bizottsági tag Vincze István lapszerkesztő. A tanárok felolvasások, ismeretterjesztő előadások tartására vállalkoztak. A Sorompó ifjúsági szakosztály a tanulók körében a hazai iparcikket népszerűsítette. A szakosztály élén Lőrinczi Géza tanár állt. (*Aranyosvidék* XVIII. 44. 1908. október 31. 6.)²³

2. (A termékek kiállítása) A vásár a termékeket összegyűjtötte, megtekinthetővé tette és a kiállítás esztétikai horizontjába vonta. A kiállítás terében a termelők a legelőnyösebb látványt konstruálták meg magukról. A látogatók vásárlási hajlandóságát a termékek kinézésével kívánták ösztönözni. Szintén a kinézés, a megjelenítés kívánta a kiállításon áthullámzó tömeg számára emlékezetessé tenni a termékeket. A szervezés kezdetén a kiállítás esztétikai követelményeire a következőképpen hívták fel a figyelmet: „A rendezőknek ezen beküldött tárgyakkal szemben aztán csak az lesz a tiszte, a hivatása: minden tárgyat a maga helyére aképpen osztani be, hogy az a beosztás után ne csak a szakszerűségnek, de a csínak és az elegánsnak is megfelelhessen és meg is feleljen.” (*Aranyosvidék* XVI. 25. 1906. június 23. 1–2–3.)

²² Ma Szerbiához tartozó bácskai település.

²³ Itt jegyezzük meg, hogy a az iparpártolás nem járt a várt hatással. A Tulipán Szövetség és a magyar Védő Egyesület 1908. április 12-én tartotta közgyűlését. Az ügyvezető igazgató Harmath Domokos közlése: a szövetség megalakulása óta több a behozatal, mint korábban. Gámán Károly azt tette szóvá, hogy 1907-ben a tagok száma 215, 24-gyel kevesebb, mint 1906-ban. Gróf Bethlen Bálint leleksiteni próbálta a tagokat. (*Aranyosvidék* XVIII. 17. 1908. április 25. 3.)

A kiállítás mint rendezvény másik, pragmatikus funkciója a termelőknek és a közönségnek az áru kínálat megtekintése általi nevelése. Ez a szándék egyszerre vette célba a helyi és az erdélyi kínálat megismertetését és felfuttatását, másik oldalon pedig a helyi termelőknek az új terméktípusok követésére való ösztönzését. Ezeket a szándékokat a lap cikkírója, N. A. a következőképpen fogalmazta meg: „Majd a kész és szép munkával szemben aztán a közönségnek az lesz a teendője: mindent behatóan megvizsgálni, tanulmány tárgyává tenni. Az arra kötelezetteknek a kiállított tárgyakkal szemben maguknak ismereteket szerezni, vagy a már meglévő ismereteket bővíteni; titkokat lesni el a kiállított ipari tárgyak vizsgálata közben, a melyeket majd saját műhelyükben értékesíthessenek, nagyobb csint és tetszetősebb formát adván ez által a műhelyükben végzendő produktumaiknak, mint a milyennel azok eddig bírtak – meggondolván azt, hogy a ki jelen korunkban a műveltség folyamában előbb meg előbb nem halad, az saját vesztére, hátra marad; az a nemes versenyben »le fog törni« biztosan és mint számba alig vehető tényező fog csak szerepelni az állami élet széles küzd homokján...” (*Aranyosvidék* XVI. 25. 1906. június 23-án. 1–2–3.)

A kiállítások 1906-ban immár Torda városában is napirenden voltak.

3. (A beszélés és a cselekvések retorikája²⁴) A kiállítás előkészítése, lezajlása és kiértékelése folyamán zajló diskurzusban több visszatérő motívum ismerhető fel.

Az 1906-os kiállítás a város lakosságát *hazafias érzelmekre* apellálva tette érdekeltté. „Torda város közönségének is tudnia és éreznie kell hazafias kötelességét” – írta az *Aranyosvidék* 1906. szeptember 15-én. „Honleányok! Honfitársak! Semmi rábeszélés ne riasszon el senkit a honi iparpártolás hazafias kötelességének teljesítésétől.” „A tordai kiállítás sikere annyira közös érdekünk, hogy annak előre mozdítása mindnyájunknak hazafias kötelessége” – fogalmazta meg ugyanaz a cikkíró. Ezt a hazafias érzést a vásárló polgároknak a mindennapi életben kell gyakorolniuk. Az olyan gesztusok és habitusok, mint a vásárlás, a fogyasztás, az öltözködés patriotikus dimenzióba illeszkedtek be: „Ez nem áldozat, mert feltesszük mindenkiről azt, hogy e kérésnek a nemzeti jólét fejlesztésére való kihatását belátja s nem fogja áldozatszámba venni azt, hogy ruházati czikkeit,

²⁴ A tordai közélet fesztivizálódásáról, az ünneplés kultúrájának kialakulásáról: Keszeg V. 2000, 2004.

asztalneműit, kalapját, cipőjét, bútorait, gépeit, szerszámait, szappanját, gyertyáját, cukrát stb. abból vásárolja be, a mit a különféle szükségletnek megfelelő minőségben a hazában állítanak elő és nem abból, a mit a külföldről hoznak be. Adjuk pénzünket a hazai ipar munkájáért, jutalmazzuk vele iparos honfitársaink szorgalmát, így megbecsülve a honi ipar munkását és munkáját: az ipar erősödni és fejlődni fog, az iparosok versenyre kelnek egymással, hogy jobb és olcsóbb munkájukkal minél több tért foglaljanak el a hazai piacon.” (*Aranyosvidék* XVI. 9. 1906. március 3. 1–2.) A tordai lap mély felháborodással számolt be arról, hogy egy „hazafiatlan kereskedő” osztrák gyertyát árusított a boltjában. „Kérjük a jó érzésű közönséget, kerülje el a boltját” – fogalmazódott meg a felhívás az öntudatos vásárlókhoz. (*Aranyosvidék* XVIII. 34. 1908. augusztus 22. 5.)

Ugyanakkor a szervezők kifejezték azt a reményüket, hogy a rendezvény méltó lesz a város történelmi múltjához: azaz Erdély társadalma számára a kiállítás olyan fordulópontot fog jelenteni, mint amilyenek az 1568-as diéta döntése bizonyult.

A szervezők jelentős mértékben képviselték és felhasználták a Magyar Védő Szövetség, a Gazdasági Egylet, a Sorompó-liga és a Tulipánrend mozgalmi beszédmódját. A figyelmet az iparosok és a kereskedők életkörülményeire irányították, tudatosították, hogy a kézművesség, a földművelés és a kereskedelem a családok megélhetésének forrása. Tudatosították, hogy a *helyi és a honi ipar támogatása* az Amerikába való kivándorlást, ezáltal a családok munkaerővándorlás miatti széthullását képes megfékezni, jólétet visz a lakásokba, enyhíti a szegény családok gyerekeinek gondjait. A tordai lapban 1906 decemberének elején jelent meg az alábbi fiktív levél. A lap megjelenésétől kezdve előszeretettel promoválta a karácsonyi fenyőállítását és az ajándékozást. Ebben az évben ez a szándék a hazai ipar támogatásával kapcsolódott össze. „Levél az angyalhoz. Kedves angyal. Most, mikor közeledik karácsony szent ünnepe és mi téged és a te ajándékaidat szívrepesve várunk, kérünk szépen, kedves angyal, hogy minket csakis olyan ajándékkal örvendeztess meg, amit magyar földön magyar bácsik készítettek. Mert azt hallottuk, hogy sok gyermeknek nemcsak hogy nem hoz semmit sem az angyal, de hideg és sötét szobában éhezve és fázva szenvednek a szent ünnepen, mert te eddig olyan ajándékokat hoztál nekünk, amit idegen bácsik csináltak és ezért ezeknek a szegény pajtásainknak a papája nem kapott munkát és messze a tengeren túlra kellett kimennie. Azért, kedves Angyal, arra kérünk, hogy ezentúl csak

olyan ajándékokat hozz a karácsonyfával, a mit édes hazánkban készítették, hogy ezeknek a szegény, didergő, éhes gyermekeknek is lehessen ezentúl szép, meleg karácsonyuk. A tordai gyermekek. – A tordai gyermekek kérésére kiadta a Sorompó-liga intéző-bizottsága.” (*Aranyosvidék* XVI. 49. 1906. december 8.)

A diskurzus harmadik retorikai motívuma az *összefogás, az egység* volt. A nyilvános beszéd újra és újra hangsúlyozta, hogy az individuális cselekvéseket az egyezségnek, az egyetértés szellemének, a hallgatólagos szövetkezésnek, egyfajta nemes cinkosságnak kell áthatnia.

Legelőbb a nemzetgazdaság ágai, az ipar, a mezőgazdaság és a kereskedelem érdekeinek szétválaszthatatlansága fogalmazódott meg. N. A.-nak az *Aranyosvidék* XVI. 25. számában 1906. június 23-án megjelent cikkéből idézünk: „És ez jól is van, miután az ipar és a mezőgazdaság nem ellenlábaskak egymással, hanem rokontermészetűek. Az ipar és a mezőgazdaság egymás nélkül el nem lehetnek; egyiknek a másikra szüksége van. Amit az egyik alkot és teremt, azt használatba veszi a másik és viszont. Az ipar és mezőgazdaság egymással alkot egy egészet; úgy képzelhetjük őket, mint egy testnek különböző részeit, a mely kapcsolatnak a természetes következménye aztán az, hogyha az egyik valamely betegségben, valamely bajban szenved, éppen a jelzett összeköttetésnél fogva ezt a betegséget föltétlenül megérzi a másik is; valamint az egyiknek fejlődése, virágzása jó és emelő hatással van a másik termelési ágra nézve is. [...] Mentől fejlettebb egy országnak az ipara, a kereskedelme, a mezőgazdasága: annál nagyobb a jóllét, a megelégedés is abban az országban. A nemzeti vagyonosodás nagy épületében a fejlett ipar és mezőgazdaság is két oly hatalmas méretekkel bíró szegletkő, a melyek ama nagy épületnek tartósságot és maradátságát biztosítanak. Vegyük ki csak ebből az épületből az egyik szegletkövet s már az épületet teljesen meggyengítettük, mely gyengeséget más foltozásokkal helyrepolni már nem lehet.

Igy állván a dolog; mi a Tordán tervezett ipari kiállításnak a szerencsés kezekkel keresztülvitt kiegészítését fogjuk látni majd a tervezett és létesítendő mezőgazdasági kiállításban. Az egyik kiállításnak fényessége viszszerződik majd a másik kiállítás homlokzatára is és a kettő együttesen lesz hivatva Torda városának és Torda–Aranyos vármegyének jóhírnevét növelni, öregbíteni.”

Másodszor, ezzel az érdekegyesítő mozgalommal kapcsolódott össze a termelők, a forgalmazók és a vásárlók, fogyasztók, harmadsorban pedig a

falu és a város, negyedsorban a centrum és a periféria, ötödször pedig a férfi és a női szféra érdekegyesítésére történő felhívás.

A diskurzus negyedik motívuma a *fejlődéssel, a modernitással való lépéstartás*. Eszerint a modernitásnak, a korszerűségnek helye van a mindennapi életben, mind a termelésben, a munkában, mind pedig a fogyasztásban. Az előbbi cikkben olvassuk: „ki jelen korunkban a műveltség folyamában előbb meg előbb nem halad, az saját vesztére, hátra marad; az a nemes versenyben »le fog törni« biztosan és mint számba alig vehető tényező fog csak szerepelni az állami élet széles küzdőhomokján...” (Aranyosvidék XVI. 25. 1906. június 23.) A kiállítás lezárulta után a haladással való lépéstartás imperatívusza újra szóba került. A cikkíró szerint „a gőz-és villany szárnyain előre röptűt civilizált nemzetek sorából lehetetlen hátramaradni” (Aranyosvidék XVI. 39. 1906. szeptember 29. 1–2.)

Retorikai motívumként hatotta át a kiállítást a *reprezentáció*. A kiállítás folyamán, s különösen a program kulcsmozzanataiban jelképes értékű volt a különböző intézetek és intézmények jelenléte. Ezek jelenléte az eseményt mint kiállítást és mint vásárt közéleti, szociális, politikai, kulturális eseménnyé avatta. Az esemény szerkezetében megjelentek a főváros, az ország, az erdélyi városok, a Székelyföld, az ipar, a parlament, a politikai pártok, a közművelődési egyesületek képviselői, akik jelenlétükkel az általuk képviselt régiót, eszmét tették jelenvalóvá, megtapasztalhatóvá. A legnagyobb figyelem és lelkesedés az országvezetést, ezen belül a függetlenségi küzdelmeket képviselő elnök, Justh Gyula megjelenését követte. Alakja és szerepe jelentős mértékben összefonódott a függetlenségi pártot Torda és a vármegye színeiben képviselő dr. Vertán Endre alakjával. A vármegyei hivatal részéről gróf Bethlen Bálint főispán és dr. Bethlen Miklós alispán vett részt a rendezvényen. Képviseltették magukat a város jelentős gyárai (a cellulóz és a gipszgyár), a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara s a székely kirendeltségek, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, az Erdélyi Kárpát-Egyesület, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület.

Ugyanakkor említeni kell azt is, hogy az előkészületek, a kiállítás lebonyolítása és lezárása bővelkedett a *ritualizálás és az ünnepélyesség/fesztivizáció látványos gesztusaiban*. Ilyen volt a szerepek szétosztása, amely által a szervezők a helyi előljárókat, a helyi ipar és kereskedelem képviselőit, az erdélyi és a nemzeti társadalom vezetőit tiszteletben részesítették. A szerepek szétosztása jelölés és szavazat alapján történt, ezt követte az ünnepélyes felkérés, a kiválasztott személy reprezentációs fel-

adatainak a rendezvény programjába, a program idő- és térstruktúrájába való beillesztése. A rendezvény során a kiválasztott személyek neve ismétlődött, ők voltak azok, akik a rendezvény retorikai üzenetét megfogalmazták, s akiknek a rendezvény érdemeit, eredményeit tulajdonították. A kiállítás szereprendszerébe tartozott az ügyvezető elnök, a védnök, a pénztáros, a zsűriző bizottság, a sorsjáték bizottság, a díszvendéget a díszgyűlésre kísérő héttagú bizottság.

Az egy rövid lejáratú közéleti esemény keretében létrejött szimbolikus szerepkör betöltésére való *felkérés* gesztusában szertartásos módon nyilvánult meg a város elismerése és bizalma. A felkérés vonatkozhatott testület vezetésének vagy testületi tagság elfogadására, a testület profiljának, szándékainak képviselésére vagy megjelenítésére és propagálására. A felkérés előzetes kollektív döntés alapján, küldöttség által történt. 1906 májusában „a kiállítás védnökéül gróf Bethlen Bálint Torda–Aranyos vármegye főispánja az egyesület pártfogó elnöke kéretett fel, ki azt elfogadva, megígérte, hogy a kiállítás védnökségét nem csak elfogadja, de annak érdekében felsőbb helyen is támogatást fog kieszközölni.” Ugyanekkor történik meg a 30 tagú bíráló bizottság felkérése. (*Aranyosvidék* XVI. 21. 1906. május 26. 5.) Júliusban a szervező bizottság úgy dönt, hogy a kiállítás szervezője két, tekintéllyel rendelkező intézmény, a Magyar Védő Egyesület (elnöke Harmath Domokos) és a Torda–Aranyos Vármegyei Gazdasági Egylet (elnök dr. Wolff Gyula). A két egylet egyúttal a kiállítás védnöke is; reprezentatív védnök Bethlen Bálint főispán, társvédnök dr. Betegh Miklós alispán. (*Aranyosvidék* XVI. 27. 1906. július 7.)

A *fogadás, a fogadtatás* a rendezvényre érkezőknek szánt kitüntető, közönség előtti gesztus volt. Főszereplője a szervezőbizottság, a város, a vármegye vezetőségének egy vagy több tagja. A kiállítás forgatókönyve a város lakosságát a tordai vasútállomásra szólította, másokat pedig arra biztatott, hogy a vasútállomás és a város központja közötti útvonal szélén sorfalat alkosson. A szervezők két alkalommal hirdettek díszes fogadást a város vasútállomásán: a kiállítás megnyitásának reggelén, valamint másnap, Justh Gyula házelnök érkezésekor. A vasútállomásra kigyűlt a város lakossága. Az érkező vendéget éljenzéssel fogadták, ezt követően a zeneegylet a himnuszt énekelte. A város nevében Szenkovits Aurél tiszti ügyész, a függetlenségi párt tordai fiókjának nevében Egerházy Lajos református lelkész mondott köszöntő beszédet. A vendég meghatódva, ünnepélyesen köszöntötte vendéglátóit.

A *vonulás, felvonulás* kötött szerkezetű társadalmi formáció megszállott útvonalon való látványos, közönség előtti vonulása, evidens szándékkal. A szervezésnek tulajdoníthatóan Justh Gyula városba való bevonulása a városlakók számára látványosnak, a vendég és a kísérők számára pedig megtisztelőnek bizonyult. A vasútállomás és főispáni lakás közötti egy kilométeren a menet élén a lovasbandérium haladt, utána a tordai daloskör, majd a lovaskocsik sora zárta a menetet. Az utat a város lakói szegélyezték tömör sorokban. 10 órakor Torda lelkes polgárai a városháza dísztermében váraoztak a díszvendégre. Pár perccel korábban Fogarassy József városi tanácsos vezetésével héttagú díszmenet indult a főispáni lakásra a díszvendég átkísérése. A menet élén haladt a megbízott városi tanácsos, a díszvendég, a főispán, az alispán, a menetet a bizottság tagjai zárták. A városházásra érkező csoportot tapssal fogadták. A házelnököt a kiállításra a város népes képviselőtestülete kísérte el. A látogatás befejeztével Justh Gyulát gróf Bethlen Bálint főispán, dr. Betegh Miklós alispán, dr. Vertán Endre országgyűlési képviselő. Lovassy Andor főjegyző, Zilahy Sebess Andor polgármester és dr. Balázs András kísérte a vasútállomáshoz.

A *köszöntés* közönség előtti, rövid, ünnepélyes, udvarias verbális gesztus. A köszöntő személy a szervezők által rá kiosztott szerep alapján jár el, nem/nem csupán individuumbként, hanem az őt megbízó intézet nevében szólal meg. A megnyitóra érkező vendégeket a vasútállomáson, a Széchenyi ligetben a megnyitó ünnepségen, a táncestélyen, a díszbédén köszöntötték. A Tordára érkező házelnököt köszöntötték a vasútállomáson, a díszközgyűlésen, a kiállításon, a díszbédén. A városházán Zilahi Sebess Andor polgármester a város, dr. Vertán Endre országgyűlési képviselő a város képviselőtestülete nevében üdvözölte. A kiállítás megtekintése után a vendég a főispáni lakásba vonult vissza, ahol a vármegyei, a városi és az állami intézmények tisztviselői, a felekezetek és az egyesületek képviselői köszöntötték. A függetlenségi párt kabinetjében Vertán Endre mondott köszöntőt. A Vigadóban 250 személyre terített díszbédén gróf Bethlen Bálint főispán Justh Gyulát köszöntötte, Justh Gyula Torda város polgárait, Nagy Mózes ismét, ezúttal versben, dr. Betegh Miklós beszédben éltette a díszvendéget, aki válaszában Betegh Miklóst éltette. Lovassy Andor főjegyző a kiállítás igazgatójához intézett köszöntő szavakat. Dr. Fried Farkas a főispánt, Bartha Lajos újra a kiállítás szervezőjét, Harmath Domokost, Harmath Domokos Justh Gyulát és gróf Bethlen Bálint főispánt

éltette, dr. Balázs Endre főesperes-plébános dr. Vertán Endrének mondott köszöntő szavakat.

A *megnyitó* a kiállítás helyszínén, a Széchenyi ligetben zajlott, a felkért személyek részéről elhangzó vagy nekik címzett köszöntőt, köszönetmondást tartalmazott, tág ideológiai, idő- és szociális dimenzióba (Torda római kori múltja, a tordai ipar és mezőgazdaság nemzeti kerete) ágyazta az eseményt, s ugyanakkor bővelkedett tárgyi, textuális és akusztikus szimbólumokban (zászló, himnusz, énekszámok, köszöntők, szociális reprezentáció). A kiállítás megnyitásának elhúzódó epizódja volt a díszbéd, a táncstély, a házelnöknek a kiállításon tett látogatása.

A *munkaülés* – tényleges, pragmatikus szerepe mellett – a kiállítás előkészítésének és sikerének szimbolikus garanciája volt. Vezetője, munkarendjének összeállítója a kiállítás ügyvezető igazgatója volt, résztvevői pedig a megválasztott szervezőbizottság tagjai. A szervezők 1906 májusától kéthetente, hetente vagy még sűrűbben ültek össze. Ilyenkor javaslatok hangzottak el, a bizottság tagjai vitáztak, beszámolót tartottak. Cs. Mike Márton gyógyszerész állandó értekezleti helyiséget bocsátott az ügyvezető elnökség rendelkezésére. Ebben a helyiségben naplót nyitottak, ahova bárki bejegyezhetette építő javaslatait. A munkaülés döntéseiről a helyi lap folyamatosan beszámolt.

A *díszközgyűlés*. A kiállítás megnyitása után a Magyar Védő Egyesület központi és regionális szerveinek képviselői közgyűlésre ültek össze. A díszközgyűlés bővelkedik a rituális gesztusokban, a retorikai fordulatban.

A *díszbéd* ritualizált ételfogyasztás. Strukturális elemei a felszolgált ételek bősége és a lokális gasztronómiával való kapcsolata, a tálalás térszerkezete, a helyek szétosztása, a meghívottak és a résztvevők státusa, a tárgyi szimbólumok és a rituális vagy ritualizált szövegek és énekek használata. A 250 személy számára terített ebédet követően a főispán délután 5 órára teaestélyre hívta a város polgárait.

A *táncstély* az előljárók, a meghívottak és helyi társadalom együttléti alkalmá volt. A köszöntésekre, a rendezvény üzenetének megjelenítésére, népszerűsítésére, a vele való azonosulásra újabb alkalmat szolgáltatott.

Díszelőadás a színházban a kiállítás megnyitásának napján került sorra.

A *díszpolgárrá választás* a 19. század első évtizedeitől van gyakorlatban. Ezzel a megtisztelő gesztussal egy település a szülőtteivel vagy egy korszak személyiségeivel szembeni elismerését fejezi ki. A 19. század második felében Torda városa Orbán Balásznak, Kossuth Lajosnak ítélte meg

ezt a címet. Justh Gyulát a városba érkezése előtt választották meg Torda díszpolgárává. Az iparkiállításra való érkezése a nyilvános diskurzusban Justh Gyula hazatéréseként értelmeződött, s bensőséges, családias hangulatba ágyazódott. Hasonló elismerő gesztusnak minősült Justh Gyulának a tordai függetlenségi párt dísztagjává való megválasztása. Mindkét gesztus a városnak a függetlenségi eszmékkel való azonosulását jelenítette meg.

A *köszönetmondás* a rendezvény szervezésében, lebonyolításában, a város életében szerepet vállalt személyek, az eseményre meghívott díszvendégek közül kiemelt néhány személyt, s szerepüket hangsúlyozva köszöntette őket. Ez a megtiszteltetés érte Harmath Domokost, „ki úgy ide lenn, mint Budapesten, lankadatlanul kilincsel és zörgetett; aki buzdította a csüggedőket, lelkesítette a kétkedőket és kért, követelt, míg szavai meghallgatásra nem találtak. Övé az érdem és dicsőség oroszlán része és azoké a férfiaké, kik a Harmath Domokos munkálkodását hazafias jó indulattal támogatták.” (*Aranyosvidék* XVI. 39. 1906. szeptember 29. 1–2.) A maga során Harmath Domokos a kiállítás záróaktusában ünnepélyesen megköszönte a szervezők és a kiállítók közreműködését. Ugyanekkor gróf Bethlen Bálint köszönetet mondott Harmath Domokosnak, a kiállítóknak és a kiállítás előkészítésében részt vállaló nőknek. (*Aranyosvidék* XVI. 41. 1906. október 13.) Köszönetben részesültek a támogatók, valamint az erdélyrészi vármegyék azon főispánjai, akik figyelemmel kísérték a szervezés előrehaladását, a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara és a székelyföldi kirendeltsége.

A *kiállítás meglátogatása* ünnepélyes, felemelő aktusnak bizonyult. Motivációi között egyaránt ott volt a szakmai és vásárlói kíváncsiság, a lokálpatriotizmus, az önreprezentációs szándék, a helyi és honi ipar és földművelés iránti elismerés és tisztelet kinyilvánítása. A szervezők egyaránt számoltak a családok, a baráti társaságok, a segédek, a tanoncok, az iskolások, a kirándulók csoportos és a magánszemélyek látogatásával. A csoportok látogatását a szervezők támogatásban részesítették. Justh Gyula a főispán és Harmath Domokos kíséretében tekintette meg a kiállítást. Élénken érdeklődött a háziipari, a női kézimunka cikkek és a gépek iránt. Elismeréssel adózott a tordai gipsz- és sörgyár, az állami kertmunkás iskola termékeinek és a magyar gyártmányú Kühne-féle gépeknek.

A *zsúrizés és a díjazás*. A zsűri a kiállítás első napján, hétfőn délután tekintette végig a standokat és hozta meg a döntését. A kiállított termények

értékelése nemzeti, regionális, kereskedelmi és szakmai kritériumokat tartott szem előtt. A díszoklevelek nyomásának elhúzódása miatt az érme, a díjak és az oklevelek szétosztása december 16-án történt meg. A díjak és az oklevelek szétosztása a kiállítás zárásának ünnepélyes mozzanata volt. Az elismerés egyszerre szólt az egyéni és a csoportos teljesítménynek, a nemzetgazdasági ágazatnak, a település és a régió lakosságának. A díjjal és az oklevéllel járó egyszeri anyagi és morális elismerés pozitívan kihatott a termény, a termelő, a műhely presztizsére és keresettségére.

A *kirándulás* a városlakók és a városba érkezők közös, közeledési akciója volt. A látogatók figyelme ráirányult a városlakók életterére, életvitelére, természeti környezetére. A házigazdák örömmel fogadták és szolgálták ki az érdeklődést. Együtt járták be a város, a város környéke nevezetes látnivalóit (sóbánya, bányafürdő, Tordai-hasadék, Torockó, révi cseppkőbarlang, kalotaszegi varrottások, Kolozsvár). A kalauzolást a védőegyesület tordai, erdélyrészi fiókjának, valamint az Erdélyi Kárpát-Egyesület tagjai vállalták.

A kiállítás *bezárása* a szervezők, a kiállítók és a látogatók utolsó közös akciója volt. Vasárnap, 1906. október 7-én került sor rá a Széchenyi ligetben, a megnyitás helyszínén. A kiállítás fővédnöke, gróf Bethlen Bálint főispán ünnepi „keresetlen szavakkal” mondott köszönetet a kiállítás ügyvezető igazgatójának, a kiállításért lelkesedő nőknek és a kiállítóknak. Az iparosokat a magyar ipar fejlesztésére, a résztvevőket a magyar ipar támogatására kérte fel. Az eseményt – akárcsak a kiállítás megnyitását – a két tordai zeneegylet szereplése tette élményszerűvé, ünnepélyesebbé.

Az esemény tér- és időszerkezete. A mezőgazdasági terménykiállítás helyszínéül a Széchenyi liget lett kiválasztva, a város téli–nyári ünnepelésének tere. A ligetben kerültek sorra a nyári táncok, a zeneegylet előadásai, télen korcsolyázni gyűlt ide a város lakossága, nyáron a férfiak tekézni jöttek le. Az iparkiállítás egyik része számára a közügyek intézésének központja, a megye- és a városház nyitotta meg a kapuit. Justh Gyula köszöntésére a városházán szerveztek díszközgyűlést. További ünnepi mozzanatok helyszíne volt a város Vigadója. Itt zajlott a táncestély és a díszbéd.

A rendezvény egy hetet vett igénybe. Az első kiemelkedő mozzanata volt a vendégek fogadása, az ünnepélyes megnyitó, a zsűrizés, a táncestély. A második napot a házelnök érkezése, a díszközgyűlés, a házelnöknek és kíséretének a kiállításon tett látogatása és a díszbéd tette emlékeztetéssé. A rendezvény vasárnap délután, zenei műsor keretében zárult.

Beszédmódok. 1906 májusától az év végéig zajló diskurzus különböző beszédmódokat vett igénybe. A vásárlói orientációban jelentős mértékben meghonosította a közgazdasági, a politikai, a zsurnalisztikai és a poétikai és az anekdotikus beszédmódot és nézőpontot. A közgazdasági beszédmód a mindennapi vásárlói habitusokban a termékpiacon összetett, a szükségletek pragmatikus kielégítése mellett a termékek versenyképes és modern voltára, lokális és honi eredetére, az ebből fakadó új értékére irányította a figyelmet.

A politikai (közéleti) beszédmód a termeléshez és a fogyasztáshoz az országérdek, a nemzeti, ezen belül – Justh Gyula országelnök, valamint a helyi országgyűlési képviselő, Vertán Endre jelenléte révén – a függetlenségi és konzervatív eszmeiséget társította.²⁵ A termelést és a fogyasztást a patriotizmus és lokálpatriotizmus érzésével és ideológiájával kapcsolta össze.

Torda hetilapja, az Aranyosvidék a kiállítás ötletének megszületésekor megnyitotta hasábjait a rendezvény felé. Beszámolt a szervezés előrehaladásáról, megszólaltatta, idézte a kiállítás sorsát befolyásoló közéleti egyéniségek szavait, értelmezte a történeteket, érvelt, elmarasztalt és dicsért. A zsurnalisztikai beszédmód polarizálta az álláspontokat, a történeteket gondolatok, elvek irányába kanalizálta. Az újságírói nézőpont ilyenképpen mélyen beépült a kiállítás (s következőképpen a város lakosságának) ideológiájába/mentalitásába.²⁶

A poétikai beszéd évszázadokon keresztül jelen volt a mindennapi életben. Két formája a költészetnek a közéletben való felhasználása, a költészetnek közéleti esemény forgatókönyvébe való illesztése, vagy versnek kizárólagosan az esemény számára való előállítását által.²⁷ Nagy Albert

²⁵ Takáts József Csetri Lajosra hivatkozva teszi az alábbi megjegyzést: „A politikai beszédmód nem csupán fogalmakat, »szótárat« jelent, hanem viszonylag állandó témákat is, mintákat, amelyekhez viszonyít e nyelv használója, érveléseket és értékeket, továbbá előfeltevéseket és hiteket, amelyek lehetővé teszik az érveléseket. Takáts 1998. 668.

²⁶ A professzionálzáló újságírás megszűnik a közvélemény szócsovének lenni. Az újságírás specifikus célja az informálás, a vélemények befolyásolása, a szenzációkeltés. Az újságírás az eseményeket a maga sajátos nézőpontjából látatja. Campagne 1993.

²⁷ A szociológia *amatőr írásként* tartja számon az autodidakta írók tevékenységét. Az amatőr író lehet alkalmi szerző, amennyiben a versét egy esemény számára állítja elő, egy esemény keretében mutatja be, vagy autonóm író, amennyiben személyes érseit és gondolatait a maga számára önti verses formába. Az amatőr és az alkalmi költészetről: Viala 1985, Mouaci 2001: 153–178, Keszeg V. 2008: 249–282, Keszeg A. 2011.

versbe foglalta az iparkiállítással kapcsolatos gondolatait, a verset a kiállítás megnyitásának előestéjén adta közre a helyi lapban. Justh Gyula látogatásakor a Nagy Mózes református lelkész a Vigadóban tartott díszében minden versben köszöntötte fel a vedéget.

Az anekdotikus beszéd a lokális társadalom értékrendjét jeleníti meg. A tordai rátótiadák egész sora áll rendelkezésünkre (Keszeg V. 2006). Valahányszor a város életében valamilyen technikai újítás került alkalmazásra, az egész várost mozgósító közéleti eseményre került sor, az anekdotikus beszéd minden alkalommal felütötte fejét, az eseményhez való anakronisztikus viszonyulást ironizálta, a különböző nézőpontokat polarizálta és szórakoztatott, egy másik, groteszk történelem epizódjainak számát duzzasztotta. Az iparkiállítás történetéből egy, a kiállítás helyszínén emelt épülettel kapcsolatos anekdota áll rendelkezésünkre.

Az 1906-as kiállítás a tordai termelőket új **kapcsolathálóba** ágyazta. A termelők betömörültek a Tordai Magyar Védő Egyesületbe, amelyet éveken keresztül Harmath Domokos irányított, lelkesen és eredményesen. Legelőször a tordai nők álltak az iparosok és kereskedők oldalára. A Tulipán-rendbe való belépéssel a helyi és a honi iparosok és kereskedők támogatóivá váltak. A boltokban különbséget tettek a hazai és a külföldi termékek között, számon tartották a tordai termelők termékeit.

A védő egyesület a tagjait az országos szervezetbe kapcsolta. A tordai kereskedők és termelők érdekeit egybehangolta az ország iparosainak érdekeivel, érdek- és véleményközösséget formált. A különböző rendezvények szervezésével és népszerűsítésével a tordai iparosokat kiemelte a lokális életvilágból, információkkal látta el, regionális és országos mézönyben való szereplésre ösztönözte, illetve a tordai iparosok gondjait és eredményeit az országos nyilvánosságba építette. Az 1906-os tordai kiállítást a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara,²⁸ a Magyar Védő Egyesület központi vezetősége, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület directoriuma erkölcsi és 200-200 korona anyagi támogatásában részesítette. A Tordai Egyesült és Kisegítő Takarékpénztár és a tordai cellulosegyár 100-100 koronával sietett a szervezők segítségére. Az iparkiállítás az idegenből érkezett kiállítók terményeiket saját nevük és cégjelük alatt, ám egy tordai iparos vagy kereskedő közvetítésével forgalmazhat-

²⁸ A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara 1851-ben alakult meg.

ták.²⁹ Ezáltal a szervezők a tordai iparosok tekintélyét igyekezett növelni. A Magyar Védő Egyesület tordai fiókjának tagjai vállalták, hogy az országos egyesület Tordára látogató tagjait házaiknál szállásolják el, személyes kapcsolatokat alakítva ki.

1901-től a megye függetlenségi párti országgyűlési képviselője dr. Vertán Endre. Tordán született 1864-ben, szülővárosában és Kolozsvárt tanult, majd Tordára tért vissza. Lelkesen vetette magát bele a vármegye közéletébe. Függetlenségi elveket vallott. A függetlenségi párt élére állt, ennek a pártnak a képviselőjeként került a parlamentbe. Lojálisan képviselte a város, a megye és Erdély érdekeit. Támogatta az idegen áruforgalom bojkottját, s bátorította a tordai iparkiallítás tervét. Kossuth Ferenc kereskedelmi, Darányi Ignác földművelésügyi minisztert arra kérte, anyagi támogatást rendeljen el a kiállítás támogatására. Kossuth valóban 4000 koronát ajánlott meg a tordaiaknak, Darányi Ignác azonban húzódozott a kiállítás patronálásától. 1906. szeptember 2-án a szervezők választmányi és bizottsági ülést tartottak. Bethlen Bálint főispán Kossuth Ferenc és Darányi Ignác miniszterek és Szerényi József és Mezőssy Béla államtitkárok meghívását. Végül a rendezvényen mindössze Justh Gyula, a képviselőház elnöke, Vertán Endre eszmetársa jelent meg.

A tordai kiállítás népszerűsítésében, a látogatásra való ösztönzésben több erdélyi egyesület tűnt ki. A szervezők hálaival fogadták az Erdélyi Kárpát-Egyesület, az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület által kezdeményezett mozgalmat. Szintén érezhető volt a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara és a székelyföldi kirendeltségek ösztönző hatása. A sajtó ez utóbbi intézetek részéről „jelentékeny anyagi és erkölcsi” támogatást konstatált.

És nem utolsósorban kell említeni azt, hogy a városban két zeneegylet működött, amelyek minden ünnepi alkalmon egymással rivalizálva biztosították az ünnepi hangulatot. Most napokon keresztül az iparosoknak és a földműves termelőknek szólt részükről az ének. A Tordai Erzsébet Jótékony Nőegylet is azonnal a tordai iparosok és kereskedők támogatására rendelkezett be.

²⁹ A félreértések elkerülése végett hangsúlyozzuk a kiállítás szabályzatának azon kitételét, hogy mindössze szimbolikus eljárásról volt szó; a tordai iparosnak előnye, az idegenből jött kiállítóknak hátránya nem származott ebből az együttműködésből. *Aranyosvidék* XVI. 20. 1906. május 19.

Szakirodalom

BAUSINGER, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris Könyvkiadó, Budapest
CHAMPAGNE, Patrick

1993 *La vision médiatique*. In: Bourdieu, Pierre (dir.): *La misère du monde*.
Edition du Seuil, Paris, 95–123.

GAZDA László

1980 A sepsiszentgyörgyi textilgyár száz éve. *Korunk* 39. (12) 920–928.

KESZEG Anna

2011 *Gyöngyössi János. Szövegek és kontextusok*. (Ligatura) Ráció Kiadó, Budapest

KESZEG Vilmos

2000 Allegória a hídról, a fáról és a vasról – Torda, 1909. július 3. *Kortárs* 44. (5) 71–76.

2004 Az ünneplő Torda. Az ünneplés alkalmi és terei egy kisvárosban. In: Pócs Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2004, 21–42.

2006 Torda és a malacok. Rátótiáda és művelődéstörténet. In: Ekler A. – Mikos É. – Vargyas G. (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. L'Harmattan, Budapest, 115–148.

2007 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2011 *A történetmondás antropológiája*. Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

OLOSZ Katalin

2003 *Egy kiállítás emlékképei*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
MOUACI, Aude

2001 *Les poètes amateurs. Approche sociologique d'une conduite culturelle*. L'Harmattan, Paris

TAKÁTS József

1998 Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején. *Irodalomtörténeti Közlemények* CII. (5–6) 668–686.

VIALA, Alain

1985 *Naissance de l'écrivain*. Editions de Minuit, Paris

Mellékletek

1. A tordai iparkiallítás

(N. A.) Szerencsés eszmének tartjuk azt, hogy a „Magyar Védő Egyesület” tordai fiókja által a f. évi október hava elejére tervezett tordai iparkiallítást az arra hivatottak öszsze akarják kötni mezőgazdasági kiállítással is, hogy ezáltal ne csak a hazai ipar produktumai legyenek megbirálás és tanulmányozás végett kiállítva, hanem hogy ez alkalommal bemutatva legyenek a mezőgazdák által fáradságos küzdelemmel előállított különböző mezőgazdasági termények is.

És ez jól is van, miután az ipar és a mezőgazdaság nem ellenlábask egymással, hanem rokontermészetűek. Az ipar és a mezőgazdaság egymás nélkül el nem lehetnek; egyiknek a másikra szüksége van. A mit az egyik alkot és teremt, azt használatba veszi a másik és viszont. Az ipar és mezőgazdaság egymással alkot egy egészet; ugy képzeltjük őket, mint egy testnek különböző részeit, a mely kapcsolatnak a természetes következménye aztán az, hogyha az egyik valamely betegségben, valamely bajban szenved, éppen a jelzett összeköttetésnél fogva ezt a betegséget föltétlenül megérzi a másik is; valamint az egyiknek fejlődése, virágzása jó és emelő hatással van a másik termelési ágra nézve is. „A mezőgazdaság is abban az arányban lesz belterjesebbé és gyümölcsözőbbé és ölt magára mind rendszerebb műalakot, amint az ipart szövetségeseül veszi s vele és általa termelvényébe és annak feldolgozásába, értékesítésébe ipari elveket vezet be. A nemzetgazdaság nagy háztartásában így jönnek egymás segítségére; így mutatnak egymással szemben jóakaratot, a melyet nélkülözni nem lehet. A mit az egyik nyújt a másiknak, legyen az bármi is, a minek ő a létrehozója, azt a másiknak el kell fogadnia; mert reá van szorulva; mert létfenntartásához tartozik elfogadása a felajánlott dolgoknak.

A két termelési ágnak együttes fejlődése és haladása is egyik biztos fokmérője mindig egy ország előhaladásának, gazdagodásának; mert vajon ki tagadná azt, hogy mentől fejlettebb egy országnak az ipara, a kereskedelme, a mezőgazdasága: annál nagyobb a jóllét, a megelégedés is abban az országban. A nemzeti vagyonosodás nagy épületében a fejlett ipar és mezőgazdaság is két oly hatalmas méretekkel bíró szegletkő, a melyek ama nagy épületnek tartósságot és marandóságot biztosítanak. Vegyük ki csak ebből az épületből az egyik szegletkövet s már az épületet teljesen meggyengítettük, mely gyengeséget más foltozásokkal helyrepolni már nem lehet.

Igy állván a dolog; mi a Tordán tervezett ipari kiállításnak a szerencsés kezekkel keresztülvitt kiegészítését fogjuk látni majd a tervezett és létesítendő mezőgazdasági kiállításban. Az egyik kiállításnak fényessége visszaverődik majd a másik kiállítás homlokzatára is és a kettő együttesen lesz hivatva Torda városának és Torda–Aranyos vármegyének jóhírnevét növelni, öregbíteni.

A mi már most azt a kérdést illeti, ha vajon képes lesz-e ezen kiállításokat a rendező bizottság az ipari és gazdaközönség odaadó buzgalma és támogatása mellett akképpen berendezni és felszerelni, hogy azok a velők szemben támasztott igényeknek aztán képesek legyenek megfelelni: erre a kérdésre az a határozott válaszunk, hogy e tekintetben minket az aggálynak még legkisebb árnyéka sem bánt; mert az intézők, jobban mondva: a vállalat élén állók szakismeretében és fáradság-

hatatlan kitartásában mi látunk legalább is annyi garantiát, a mennyi szükséges ahhoz, hogy ezt a vállalatot is (a tervbe vett kiállításokat) teljes siker kísérje. Hiszen elég kezesség lenne a siker eléréséhez már csak az is, hogy a vállalat élén gróf Bethlen Bálint főispán áll, mint a kiállítások védnöke, aki a napokban fennjárt a kereskedelmi és földművelésügyi minisztereknél anyagi támogatás kieszközlése végett. És a tett lépéseknek eredménye is lett, mert Kossuth Perencz 4000 korona segély kiutalványozását ígerte meg, míg Darányi Ignác földművelésügyi miniszter szintén nem késett a hathatós támogatást kilátásba helyezni.

Ott vannak továbbá a kiállítás rendezésére hivatott bizottság többi tagjai is (élén Harmath Domokos igazgatóval), akiknek mindegyike előtt csakis egy cél lebeg, a melynek elérése, lehetővé tétele végett bizonyára mindent el fognak követni, és ez a cél pedig nem más, mint a tervbevett kettős kiállítást létrehozni és pedig létesíteni aképpen, hogy az szélesebb körben is méltán kelthessen fel figyelmet, érdeklődést.

Ezen intézőknek munkája pedig – attól ne féljünk – hogy a miatt mondjon majd csütörtököt; mert nem lesznek kiállítók, nem lesznek igen számosan mind a két termelési ág téren olyanok, a kik terményeikkel, produktumaikkal a kiállításon szerepelni akarnának. Lesznek elegen és pedig olyanok, a kiknek kiállítandó tárgyait bátran lehet majd elhelyezni egyik vagy másik pavillonban. A rendezőknek ezen beküldött tárgyakkal szemben aztán csak az lesz a tiszte, a hivatása: minden tárgyat a maga helyére aképpen osztani be, hogy az a beosztás aztán ne csak a szakszerűségnek, de a csínna és az elegánsnak is megfelelhessen és meg is feleljen.

Nem akarunk mi a világértsem az intéző bizottság tagjainak bárminemű tekintetben is utasítást adni; hiszen ők ismerik teendőiket, a melyeket bizonyára közmegelegedésre fognak elvégezni, elismerést és dicsőiséget viva ki ezzel maguknak.

Majd a kész és szép munkával szemben aztán a közönségnek az lesz a teendője: mindent behatóan megvizsgálni, tanulmány tárgyává tenni. Az arra kötelezeteknek a kiállított tárgyakkal szemben maguknak ismereteket szerezni, vagy a már meglévő ismereteket bővíteni; titkokat lesni el a kiállított ipari tárgyak vizsgálata közben, a melyeket majd saját műhelyükben értékesíthessenek, nagyobb csint és tetszetősebb formát adván ez által a műhelyükben végzendő produktumaiknak, mint a milyennel azok eddig bírtak, – meggondolván azt, hogy a ki jelen korunkban a műveltség folyamában előbb meg előbb nem halad, az saját vesztére, hátra marad; az a nemes versenyben „le fog törni” biztosan és mint számba alig vehető tényező fog csak szerepelni az állami élet széles küzd homokján...

Végül, a midőn még megemlíjtjük, hogy a mezőgazdasági kiállítás a Széchenyi ligetben építendő pavillonban, az iparkiállítás pedig a városi Vigadóban lesz rendezve; nem tehetjük, hogy már eleve is köszönetet ne mondjunk a Magyar Védő Egyesület tordai fiókjának az eszme megpendítéséért és azért a törekvéséért, hogy a tordai ipari és mezőgazdasági kiállítás rendezését kezébe véve, az ügy iránti magas fokú lelkesedés hatása alatt fokozott erővel igyekszik a maga elébe kitűzött célt elérni, valósítani.

Meg vagyunk győződve, hogy a város és vármegye dicsőségének emelésére ezt a célt el is fogja érni és ezzel az a nemes törekvés, az a vágy, a mely a jelzett fióknak a kiállítás ügyében szereplő tényezőit nyugodni most nem hagyja, nem engedi:

majd később, a valóság idején, a szemmel látható és érzékelhető magasztos tetteben fog édes megnyugvásra találni. Adja Isten!

Kolofon. A fenti cikk az *Aranyosvidék* XVI. 25. számában jelent meg, 1906. június 23-án. Lapszám 1–2–3. A cikkíró N.A. (Nagy Albert) örvendezve, közgazdasági érvek felsorakoztatásával támogatja a kiállítás szervezőinek azt a tervét, hogy mezőgazdasági termékek is kiállításra kerüljenek. A szerző felhasználja értesüléseit, de ugyanakkor a témában való jártasságát, elképzeléseit is kifejezésre juttatja.

2. A tordai kiállítás

Torda, szeptember 29.

Alig pár nap választ el bennünket, hogy megnyíljk a „Tordai Magyar Védő Egyesület” és a „Torda-Aranyos vármegyei Gazdasági Egylet” által rendezett kiállításnak a kapuja.

A kiállítás rendezősege, élén gróf Bethlen Bálint főispánnal, nagy sietséggel serkentik a derék munkásokat, az utolsó kalapácsütésekre s a díszes pavillonban és a vármegyeházán, lázas igyekezettel rendezik a beérkezett tárgyakat, lenn a Ligetben pedig a „Gazdasági Egylet” készítetteti a teret a százados nagy fák alatt.

Az előjelekből és az eddigi bejelentésekből ítélve, úgy az ipari, mint a gazdasági kiállítás kitűnően fog sikerülni; sőt némelyek azt állítják, hogy az ipari kiállítás nagyobb szabású lesz, mint volt a kolozsvári. Megérdemelt dicséret ez a helybeli és vármegyei iparosokra, kik méltó módon rukkolnak ki a felhívó szöszatra.

E sorok írója volt az, ki annak idején a „Magyar Védő Egyesület” megalapítása alkalmával indítványozta ezt a kiállítást; az odavetett eszmét felkarolták a „Védő-Egylet” vezéremberei, köztük a fáradhatlan buzgóságú ügyvezető elnök Harmath Domokos, ki ugy ide lenn, mint Budapesten, lankadatlanul kilincsel és zörgetett; aki buzdította a csüggedőket, lelkesítette a kételkedőket és kért, követelt, míg szavai meghalgtásra nem találtak.

Óvé az érdem és dicsőség, oroszlán része és azoké a férfiaké, kik a Harmath Domokos munkálkodását hazafias jó indulattal támogatták.

Mert érdem és dicsőség a fényes eredmény és nem szabad azt a guny, a gáncs és a lekicsinylés szenyynes rongyaival bemocskolni.

Pár ezer évvel, meg egy néhány századdal ezelőtt, a hatalmas Róma világhódító légioi romboltak és alkottak itt; rombolták a pogányvilág nomád népeinek sárfészkeit és terjesztették a classicus birodalom műveltségét.

Alkotásaik hatalmas nyomait nem tudták elsöpörni a századok viharai, a föld felett és a föld alatt most is nyomára akadunk az ők nagy és dicsőséges alkotásaiknak; ipari és technikai téren elért, ma is utánzásra méltó colossális építményeiknek.

A római mérnökök sziklaszilárd utai, vízművei, várépítményei, vízvezetéki hálózatai, bánya művelésük, aranymosó telepeik, szobrászatuk, ma is utánzásra készítik a nyomukba lépett és temetőik felett élő epigonokat.

Most nekünk hivatásunk, kötelességünk megmutatni, hogy a letűnt ezredévek után mennyit haladt s világ, mennyire fejlődött a mi kulturánk?

A megújhodott modern világnak nem szabad, nem lehet hátrább maradni a réginél és nekünk, a gőz-és villany szárnyain előre röppült civilizált nemzetek sorából lehetetlen hátramaradni.

Kis kör az, amelyben mozgunk, szegényes eszközök, melyekkel sikra szállunk, de éppen azért, nagyobb a dicsőség és nagyobbak kell lenni az elismerésnek is, hogy Magyarország keleti részén nem aludtuk át századunk borongó éjszakáját, hanem haladtunk az idővel és dolgoztunk hazai iparunk fejlesztéséért, nemzeti kulturánk felvirágzásáért.

Kolofon. A cikkíró megnyugtatja a lap olvasóit a szervezés eredményes volta felől, s egyúttal máris megelőlegezi a dicséretet a szervezőknek. Kevéssel a kiállítás előtt retorikai fordulatokat épít be a kiállítással kapcsolatos diskurzusba. Orbán Balázsnak, Téglás Istvánnak köszönhetően közismert volt Torda környékének római kori leletekben való bővelkedése. A cikkíró a tordai ipart a római kultúra méltó folytatásának, ugyanakkor a modern kor színvonalán állónak minősíti. *Aranyosvidék XVI.* 39. 1900. szeptember 29.1–2.

3. Dal a kiállításról.

– Levél a Szerkesztőhöz –
 Mélyen tisztelt Szerkesztő ur,
 Szivem ismét kesereg,
 Mert fületem rágja folyton
 Hü nőm és e lánysereg.
 Kiállítást rendez Tordán
 A jó Harmath Domokos,
 Melyre honi iparcikket
 Allít majd ki sok okos.
 Én is arra buzdítok ám
 Minden nőtlen hazafit,
 Hogy ne menjen külföldre, de
 Pártolja a hazait.
 Honi gyártmányt véd manapság
 Virágunk, a tulipán,
 De hiába mondom én, hogy
 Hat leányom honi lány !
 E nemzeti nagy actio
 Reánk nézve hasztalan
 És e miatt hü nőm velem,
 Nap-nap után bajba van.
 Azért kérem, ha hétfőn a
 Ligetbe ellátogat,
 Szerkesztő ur, állítsa ki
 Hat hervadó lányomat.
Kesergő családapa

Kolofon. A lap tréfás rovata a versrovat. A *kesergő* apa közéleti eseményeket reagál le. *Aranyosvidék XVI.* 39. 1900. szeptember 29.

4. Iparkiállításunk

Irta Nagy Albert

Munka az akarattal kezét fogva
Teremteni tud dicsőt és nagyot,
S bár el van rejtve mélyen, előhossa
A napvilágra – a gondolatot.
Ott lappang lelkünk mélyében az eszme,
Ki tudja, meddig... sokáig talán;
De alakra tör, nincsen az elveszve;
S mert nyűgöt nem tűr hosszasan magán.

Alakra tör és égi származását
Átváltozva és hirdeti nekünk,
Igy nem veszi el bűvölő varázsát,
Íránta így is lelkesedhetünk.
Minden eszme, gondolat, hogyha szép az,
Megtetesülve is csak szép marad,
A milyen addig is a rózsás tavasz,
Míg az, az Isten gondolatja csak.

Az eszme van megtetesülve benned,
Létrehozott *iparkiállítás*.
Egyre és folyton sugárzó fényednek
Mí fogjuk venni hasznát, senki más.
S hirdetni fogod messze, széles földön,
Hol lesznek szépért, jóért áldozók,
Hogy a sorsunk bármilyen arcot öltjön,
Munkások vagyunk, nem ábrándozók.

Nem ábrándozók, hanem tettere készek,
Kik az hirdetjük, hogy *haladni kell!*...
Igy már jöhetnek zivatarok, vészek,
A *magyar iparos* sem veszhet el,
Méltó állást fog kívívni magának,
A munkája is keresett leszen,
S önalkotója lévén a sorsának,
Hitvány dolgokat számba nem veszen.

Nekünk is van iparunk, amelyet,
Bátran és büszkén bemutatathatunk,
Hogy nyerhessünk egy elsőrangú helyet,
Amelyet magunkéának mondhatunk.

Hiszen az ipar teremtő munkája
Szépet s jót itt is létrehozni tud,
S itt is meg van a munkának varázsa,
Melylyel a munkás sikerekhez jut.

Ezt a sikert, jelét a győzelemnek,
A kiállítás hirdeti nekünk;
Mely munkája az égő szeretetnek,
Hol nyerni fogunk s nem veszhetünk:
Megnyerjük a hír, a dicsőség fényét,
Mely az érdemnek leszen a jele;
És megismerjük a jövőnek képét,
Mely a virágzás arany mezeje!

E kiállítás majd hirdetni fogja,
Hogy a jövő is biztosítva van;
Hogy az iparos – jól folyván a dolga–,
Győztes lehet a létharcaiban;
Mert kedvet érez – haladni a korrall.
Fölhasználva ennek vívmányait.
S a *jóllét-várát* támadva ostrommal
Beveszi rendre minden sánczait.

Igen, eljön a diadalmak napja,
Sokáig ez már nem is késhetik.
Minden iparos komolyan akarja,
S a harcot ezért el nem veszthetik.
Oh, mert bizony az iparos is harczol,
Sorsa neki is: harcz és küzdelem.
S ha gyáva lenne, megfutni a bajtól:
Nyomon követné – a veszedelem.

Föl bátran hát, kiállani a térre!
Kézbe ragadva *vésőt, tűt, gyalut!*
Előre nézzünk és soha se félre,
S a küzdelmünk így biztos célra jut...
S e kiállítás legyen egy határjel;
Hirdesse az egy jobb kor hajnalát,
Mely jönni fog, ha nem lankadt erővel,
Az iparis is „*fölküzdí*” – magát!...
(*Aranyosvidék* XVI. 39. 1906. szeptember 29.)

Kolofon. Nagy Albert a város szülötte, az *Aranyosvidék* című lap felelős szerkesztője. Versekét, publicisztikát közölt a lapban. 1900. május 26-án lépett visz-

sza, Lovassy Andornak engedve át a szerkesztői munkát. Verseit két kötetben jelentette meg. Az első 1899-ben, az ünnepelt 80. születésnapjára jelent meg, *Levél Kőváry Lászlóhoz* címmel (Torda, Harmath József nyomdája, 1899). A második kötet versgyűjtemény, *Felhő-foszlányok* címmel (Torda, Füßy és Sztupjár nyomdája, 1901). A kötetben helyet kapnak a kortársakhoz, a tordai társadalom tagjaihoz írott verses levelek, további ismétlődő téma az elmúlás, a természet körforgása, a magyar nemzeti múlt (Petőfi, Vörösmarty, Kriza János, a dévai vár). Kedvelte a kötött formát (szonett), a romantikus nyelvi fordulatokat, a borongós érzelmeket.

Az iparkiállítás akkor ihlette meg, amikor a körvonalai határozottan láthatók voltak. A kiállítás szándéka mindenki számára nyilvánvaló volt, tudni lehetett, hogy a korszak intézményei közös összefogással a rendezvény támogatására siettek. A jelentkezők, a kiállításra szánt termények és termékek nagy száma előrejezte a kiállítást, Torda, a tordai ipar és a vármegye mezőgazdasága sikerét. A kiállítás programja elkészült, s a látogatók is útra készen várakoztak.

A kilenc strófából álló vers az iparkiállítást egy eszme valóra váltásának nevezi, a munkát, a nemzeti ipart és a haladást magasztalja. A munkás, az iparos nem ábrándozó, hanem harcos, sorsának és jövőjének alkotója. A munka bátor küzdelem, amely jólétet, sikert, dicsőséget hoz. A vers strófái egyenként nyolc sorból állnak, a sorok pedig hangsúlyos ütemekből. A vers ritmusképlete 5/4/2, illetve 5/4/1.

5. Kapuzárás előtt

Justh Gyula látogatása

Kitüntetések és díjazások

– Saját tudósítónktól. –

Október 6.

Alig pár nap választ el bennünket a tordai kiállítás bezárásától és az eddig elért dicsőséges siker hatása alatt, igaz örömmel adózunk elismeréssel azoknak a férfiaknak, kik a siker érdekében buzgólkodtak.

Egy vidéki újság hasábjai nem elég nagyok ahhoz, hogy mindenkiről külön külön megemlékezzék, de ki kell emelnünk a sorból a vármegye érdemes főispánját gróf Bethlen Bálintot, s a Tordai Magyar Védőegylet buzgó és fáradhatatlan ügyvezető elnökét Harmath Domokost, a Gazdasági egylet csendben, de eredménynyel működő titkárát Pethő Miklóst, a közönségnek és a sajtónak oda kell nyújtani az elismerés pálmáját a mi derék jó gazdaasszonyainknak, hatalmas és becsületes munkát végzett iparosainknak és mezőgaz-dáinknak is.

Justh Gyula látogatása.

A képviselőház érdemes elnöke, Torda Táros díszpolgára Justh Gyula is látogatásával tisztelte meg a kiállítás alkalmával a mi városunkat, erről a látogatásáról a következőket írja tudósítónk.

Az elnök fogadtatása

Kedden reggel 8 óra után érkezett Justh Gyula Tordára. Az állomáson lelkes éljenzéssel fogadta az érkezőt a város egész polgársága. A zeneegylet reárendített a Hymnusra, majd Bethlen Bálint főispán meleg szavakkal üdvözölte Justhot. Utána a város nevében dr. Szenkovits Aurél tisztü ügyész, s a függetlenségi pártkör nevében Egerházy Lajos ref. lelkes üdvözölte mindkettőt igen szép beszéddel.

Justh Gyula köszönetet mondott a gyönyörű fogadtatásért.

Erre megindult a hatalmas menet. Elöl a lovasbandérium, majd a zeneegylet s utána a kocsi beláthatatlan sora. A polgárság az egész útvonalra sorfalat állva köszöntötte a kedves vendéget.

Aztán Justh Gyula, a főispánnál reggelizett, és ezalatt a város képviselőtestülete összegyülekezett a városháza közgyűlési termében.

A város díszközgyűlése

A város díszközgyűlését tíz óraker nyitotta meg Zilahi Sebess Andor polgármester és indítványozta, hogy egy hét tagu küldöttség hívja meg Fogafassy József t. tanácsos vezetésével a díszközgyűlésre a város díszpolgárát és addig a gyűjést felfüggesztette.

Nem sokára lelkes éljenzés hangzott a folyosó felől és gróf Bethlen Bálint főispán, dr. Betegh Miklós alispán és az érkezett vendégek kíséretében megjelent Justh Gyula kit Zilahi Sebess Andor üdvözölt, majd átadta a szót dr. Vertán Endre orsz. képviselőnek, ki a nevezetes alkalomra méltó hasonlatokban gazdag, gyönyörű beszéddel üdvözölte a város díszpolgárát. Kivonatban az alábbiakban közöljük.

Dr. Vertán Endre beszéde

Méltóságos Elnök Ur! Engedd meg, hogy ma, midőn először lépted át a város határát, a város képviselőtestületének nevében és megbízásából mint díszpolgárt én üdvözöljelek. E képviselőtestület adta neked a legmagasabb kitüntetését, mit nyújthatott, midőn a város díszpolgárai közé emelt. E képviselőtestület, mely a maga valójában mutatja városunk képét, összeállítva ennek munkás polgáraiból. Azok ülnek itt, kiket a multaknak minden emléke s a jövőnek összes reménysege e várossal köt össze, kiket itt tart a temetőben domboruló sirhantoktól kezdve minden emlék, mely az embert az otthonnal összeűzheti s kik azon reményben munkálkodnak, hogy fáradságteljes munkájuk nemcsak a jelen nemzedék, de kései unokáik boldogságának is alapjait teremti meg. Ezért olyan e terem, mint a regebeli templom, mely annál tágasabbá vált, minél többen siettek felépítéséhez s mely annál több munkás karnak biztosított munkakört, minél több munkás kar igyekezett hatalmasabbá és szebbé tenni.

Ezért sem tekintjük polgártársaink megbízását egyszerű dísznek, hanem a fokozottabb munkára való buzdításnak s ezért érezzük ide belépve a kötelességteljesítésnek fokozottabb felemelő érzetét.

Mert nekünk e fokozaltabb munkára szükségünk is van, hisz dacára annak, hogy nemcsak azért kell dolgoznunk, hogy a haladó versenyben is helyt állhassunk, hanem exponált helyzetünkben, mint a magyarság védvára ennek erejét is kell védenünk: nincs egyetlen kő e város határában, melyet ne a polgárság verejtékes munkája helyezett volna oda.

Hiszen a hatalmasok kegyét sohasem kerestük s ha fejedelmi javadalmaszokora rámutathatunk, ezeket nem a hatalmat szolgálva, de a haza közkinccseit védve érdemeltük ki s meg nem érdemelt kegyet sosem kértünk, soha el nem fogadtunk, mert a míg két karral vettük ki a részünket ott, ahol munkára volt szükség, nem mozdult mag karunk soha, midőn alamizsnát osztogattak. Téged sem azért választottunk meg, mert e nemzet első közjogi méltóságosága vagy. De nézd e képet, mely megörökíti azt a jelenetet, midőn e város falai közt kimondták, hogy a

hit isten ajándéka s midőn testté váltották a lelkiismeret-, a gondolat- és szólás-szabadságát. Ez eszmék hatása alatt küzdöttünk fáradhatatlanul s keblünkben azon kiapadhatatlan reménnyel, hogy ezeknek hatása alatt hazánk szabad és független legyen. Ez eszmék előharczosát ismerjük meg Benned s ez kapcsolta össze sziveinket, hogy vezérré válasszunk. Munkatársunkká akartunk tenni, hogy legyen kit kövessünk. És mégse kérünk, hogy itt e város falai között velünk együtt munkálkodj. A mi fáradságos e munkában, azt készséggel elvégezzük mi. Te csak küzdj lankadatlanul azon a helyen, hová nemzeted bizalma emelt s mi csak arra kérünk, hogy küzdelmeddel tartsd fenn a haza függetlenségébe vetett erős hitünket, törhetetlen reménységünket. Légy üdvözölve!

Just Gyula beszéde

Alig hangzott el a viharzó taps, felállott Just Gyula és kijelentette, hogy imély meghatottsággal hallgatta Vertán Endre szavait. Mély meghatottsággal, mert azok a lelkéhez szólottak és a midőn hálásan megköszöni a kitüntetését, hogy e város díszpolgárává választották, ezt tekinti a legszebb kitüntetésnek, a legszebb jutalmának, mert ezt a polgárság szeretete juttatta neki. Ő a kötelességét teljesítette a multbau, azt teljesíti a jövőben is. Nem változott meg és nem is fog soha. S az ilyen kitüntetések élesztik benne a hitet az ország jövődjéért. Örvend annak, hogy a város derék polgárságának előhaladását, iparát megismerhette. Ezen az uton kell haladnunk, mert ez vezet a nemzeti jóléthez és csakis gazdag nemzet juthat el az önállóságához, a függetlenséghez.

Virágzó ipart kell teremtenünk, ki kell szorítanunk mindent, a mi idegen, mert így gazdagok leszünk. Ha látjuk a nemzetek történetét, abból megtanulhatjuk, hogy csak erős ipar biztosíthat a népek jogokat, a nemzetnek szabadságot.

Ha mindenki teljesíti – úgymond – a kötelességét, akkor a nemzet jövődjő sorsa biztosítva van s akkor megtudjuk védeni magunkat úgy belső, mint külső ellenségeinktől. Ha kicsi, nagy összefog, ha kizárjuk munkánkból az egyéni motívumokat, akkor közel jutunk a diadalunkhoz és akkor nem vesz rajtunk erőt sem az osztrák sem az áruló magyarság.

Midőn ismételten köszöni a kitüntetését, kifejezést ad ama megyőződésének, hogy a behelyezett bizalomra érdemes lesz, benne csalódní nem fognak. S nem fog megszűnni soha küzdeni a népjogokért, a nemzet függetlenségéért és szabadságáért.

Tartsanak meg – úgymond – szeretetükben addig, míg ez eszmékhez híi lesznek.

A hatalmas és nagyarányú beszéd után perezekig tartott az éljen és a taps és miután Fogarassy József városi tanácsos az elhangzott beszédeknek jegyzőkönyvben való megerősítését indítványozta a díszközgyűlést bezárta.

A kiállításon

A díszközgyűlés után, nagy kísérettel a kiállítást látogatta meg Justh Gyula, hol a főispán és Harmath Domokos kalauzolták a város vendégét.

A kiváló férfiú melegen érdeklődött minden dolog iránt, különösen a házi ipari cikkek, női kézimunkák és gépek érdekelték. Elismerését fejezte ki Schmiel Dá-

vidnak a gipszgyár igazgatójának, ki városnak egy díszes gipsz pavillont építtetett továbbá érdekléssel figyelte a Kühne-füle gépeket, nagy dicsérettel emlékezett meg az állami kertmunkás iskola vezetőjéről Szász Józsefről, kinek gyümölcs kiállításánál hosszasan időzött, továbbá Pethő Miklósné gyönyörű befőttjeit dicsérte s kedvesen lepte meg midőn a kis Vertán Duczika, dr. Vertán Endre képviselő leánya szép virágsokrot nyújtott át neki. Végül Mendel Lázár Simon sörcsarnokában pihent meg és jó étvágygal fogyasztotta a híres tordai kofapecsenyét és dicsérte a Mendel-féle sörgyár productumát.

Tisztviselők tisztelgése

A kiállítás megtekintése után a főispáni lakásra ment Justh Gyula, hol a vármegyei, városi és állami tisztviselői kar, valamint a vallás felekezetek és egyesületek monstre küldöttségeinek tisztelgését fogadta, kiknek nevében gróf Bethlen Bálint főispán üdvözölte a ház elnökét, kinek megtisztelő megjelenéséért hálás köszönetet mondott.

Magyar szívvvel köszöntünk – úgymond – becsületes magyar érzéssel. Köszöntünk, mert amióta ismerlek, mindig tiszta, egyenes uton járó, becsületes magyar hazafi voltál. Az Úristen éltesse!

Just Gyula meghatva köszönte a megtiszteltetést, hogy eljöttek ragaszkodásuknak kifejezést adni. Legszebb emlékeim között őrzöm – úgymond – az itt eltöltött időt, mert hiszen e város mindig rendíthetetlenül kitartott a magyar nemzet ügye mellett. Azt következtetem, hogy ez után is ezt az utat követik s követnek engemet. Sajnos, még olyanok a viszonyok, hogy alkotmányunk, magyar nemzetünk nincs konszolidált viszonyok között. Kétszeres erővel kell szervezkednünk, válhoz vetve, *h o g y* szembeszállhassunk minden alkotmányellenes törekvéssel. Tudom, hogy önök helyt állanak a jövőben is, mint azt a múltban tették. Én pedig örökre hálás leszek szeretetük megnyilatkozásáért.

A pártkörben

A tisztelgések után kíséretével együtt a függetlenségi pártkörbe vonult a házelnök hol dr Vertán Endre hazafias meleg szavakkal köszöntvén a kiváló vendéget értésére adta, hogy a tordai 48-as és függetlenségi pártkör disztagjává választotta. Elmondta ezután a pártkör küzdelmes történetét és győzelmes fennállását.

Just Gyula megköszönte a megtiszteltetést, így szólt:

Önök uraim, rövid itt létem alatt valósággal elhalmoztak kegyeikkel, úgy, hogy érzem, hogy azt a sok jót és kitüntetést alig tudom meghálálni. Törekedni is fogok erre.

Amit a tordai pártkör múltjáról mondott az én kedves barátom, reáillik az egész országra. Azt tapasztaljuk, hogy azok, akik ellenünk törték ezelőtt, akik mindent elkövettek, hogy soha diadalra ne juthassunk, azok ma azt mondják, hogy íme a függetlenségi párt elhagyta a függetlenségi eszméket, hogy hűtellen lett elveihhez. De úgy, a hogy itt, úgy mindenütt a józan magyar polgárság meglátja a lólábát, hogy az a céljuk ezeknek, hogy üszköt dobjanak a koalíció különböző pártjai közé, hogy szétrobbantva azt ismét ők jussanak uralomra és akkor ne abban versenyezzenek, hogy ki tud többet tenni a hazáért, hanem, hogy megbontva a koalíciót s nép jogait elnyomhassák, a nemzet jogait eltiporhassák. Mi most átmeneti időt élünk.

A nemzet jobbjai szövetkeztek bizonyos, meghatározott célok megvalósítására. A jelen országgyűlés átmeneti és ideiglenes a jelen kormány is, amelynek nincs más feladata, mint megteremteni ez alkotmány biztosítókat, kiterjeszteni a népjogokat és ha lehetséges kiirtani a darabontrendszer maradványait.

Azért, hogy mi csupán ezeket a feladatokat teljesíthetjük, nem mondjuk azt, hogy ósrégi programmunkat elhagyjuk, mert két helyzet előtt állottunk. Vagy elvállaljuk ezt a feladatot, vagy a darabontok uralmát tűrjük. A mostani országgyűlés körül ott settenkedik az ármány, az árulkodás lefelé és ugyanezek ajánlkoztak felfelé, hogy szolgálják a bécsi reakciót – amely a magyar nemzet ellen tört mindehha.

Erős küzdelmünk van és lesz még ezekkel. De elnyelünk minden keserűségei, minden gyanúsítást s nem fogjuk otthagyni helyünket, mert kötelességünket akarjuk teljesíteni. Ha megalkottuk az általános szavazati jogot, ha körülbástyáztuk alkotmányunkat, ha végeztünk egyénileg is a darabantokkal, akkor ugy is feloszlik az országgyűlés és dönt a nemzet akarata, az új országgyűlésnek lesz kötelessége előrehaladni és fejleszteni a magyarság ügyét lépcsőről-lépésre és menni a cél felé, amelyet apáink tűztek ki maguknak amelyet mi hiven és becsületesen akarunk szolgálni.

Minden amit most teszünk a nagy cél szolgája: nemzetünk függetlenségét.

Fogadják ismételten hálás köszönetemet és kérem kövessék ezután is a nemzet vezéreit.

Merem mondani, hogy erőse, méltók leszünk a bizalmukra s ha olyan táborunk lesz mindenütt, mint a tordai polgárság, a poklok kapui sem döntenek meg bennünket.

Lelkes éljenzés követte a beszédet, mely után Justh Gyula elbeszélgetett a kör vezetőivel és mindnyájan átvonultak a Vigadóban levő diszebédre.

A bankett

Délben a Vigadó nagytermében mintegy 250 terítékű bankett volt az előkelő vendégek tiszteletére.

Az első felköszöntőt Bethlen Bálint gróf mondotta és pedig éltette keresetlen magyar beszéddel Justh Gyulát.

Utána a házelnök nagyhatású beszédben köszöntötte fel Torda város polgárságát. Az elnöki jogokról beszélt szépen és azt fejtegette, hogy ő mindig a pártokon felül álló elnök az elnöki székben. de joga van politizálni azon kívül, – hiába szíszszennek is fel a haladó újságok, amint valahol megszólal, mert az elnök nem lehet politikai eunuch, hanem kell hogy valamelyik párthoz tartozzék és elveit meggyőződését az elnöki széken kívül érvényesítse.

A viharos taps után Nagy Mózes igen szép pohárköszöntővel a város polgársága nevében éltette Justh Gyulát

Majd dr. Betegh Miklós emelkedett szólásra s a kiállításról szólva kérte Justhot, legyen elnéző és vegye számba a mi szegénységünket, ne feledkezzék meg a mi szorgalmas, igyekvő népünkről, a vármegye nevében meleg szavakkal köszöntette a város nagyérdemű díszpolgárát.

Utána Justh Gyula megemlékezvén a vármegyék szerepléseiről a múltban, dr. Betegh Miklóst éltette.

Majd Lovassy Andor emelt poharat a kiállítás buzgó és lelkes főrendezőjéért, Harmath Domokosért.

Dr. Fried Farkas a főispánt, Bartha Lajos Harmath Domokost, ez pedig Justh Gyulát és gróf Bethlen Bálintot élte, dr. B. alázs Endre főesperes-plébános dr. Vertán Endreért üritett poharat.

Bankett után a Cellulose gyárat és a tordai Gipszgyárat látogatta meg Justh Gyula és kísérete.

Thea estély a főispánnál

Este fél 5 órakor városunk életének színe-java az elnök tiszteletére rendezett theaestélyre gróf Bethlen Bálint főispánhoz volt hivatalos.

A hatalmas méretű termék zsúfolásig megteltek vendégekkel, kiket a háziúr és háziasszony, Gróf *Bethlen* Bálintné, sz. *Béldy* Berta grófné lekötelező szivességgel fogadták.

Mig az ablak alatt a híres tordai dalkör Adorján Domokos karnagy vezetése alatt szebbnél szebb dalokat énekelt és a tordai zeneegylet tagjai játszottak addig a hölgyek és urak az asztalhoz ültek, kedélyesen töltötték az időt és fogyasztották a Szabó Gábor aranyos-gyéresi vendéglős által kitűnően szervírozott buffet jóízű ételait és a híres keresdi pincze borait.

Hat óra tájban gróf *Bethlen* Bálint főispán továbbá, dr. Betegh Miklós, dr. Vertán Endre, Lovassy Andor, Zilahy Sebess Andor és dr. Balázs András a vasúthoz kísérték Justh Gyulát, az esteli vonattal birtokára a Csanádmegyei Tornyára utazott.

A kiállításról

Justh Gyula elutazás utáni napokon is folytonosan nagy közönség látogatta és látogatja a kiállítást.

A bíráló bizottság is megállapodásra jutott már, melynek eredményét lapunk mellékletén egész terjedelmében közöljük.

Tegnap nyílt meg az állatkiállítás, melyhez nem nagy reményeket fűztek és mégis fényesen sikerült.

Erről a kiállításról is mindenki elismeréssel és elragadtatással beszél.

Az állat díjazás eredményéről a hivatalos bírálat alapja a következőkben számol be tudósítónk.

Kolofon. Az *Aranyosvidék* című lap saját tudósítóját küldte ki a helyszínre, hogy beszámolót készítsen a kiállítás megnyitásáról. A kiállítás előkészítéséért a cikkíró elismeréssel adózott a vármegye főispánjának, a védőegyesület elnökének, a kiállítás ügyvezető igazgatójának, a gazdasági egyletnek, valamint torda asszonyainak.

A tudósítás részletes beszámolót készít az országház elnöke látogatásáról. Az eminens vendég fogadásának feszítv elemei: a vasútállomáson várás és köszöntés, a városba való bevonulás, a reggeli, a képviselőtestület ünnepi közgyűlése, Justh Gyula ünnepélyes meghívása a részvételre, a házelnök átkísérése a városházára, a köszöntő, Justh Gyula díszbeszéde, a kiállítás megtekintése, a köztisztviselők tisztelegése, a díszbéd, a köszöntők, a két gyár meglátogatása, a teaestély, a vendég távozása.

Vertán Endre köszöntőbeszédében a következő gondolatok fogalmazódtak meg: a város a díszpolgári cím adományozásával nem hízelegni kívánt, hanem el-

ismerését fejezte ki az államelnök iránt; Torda nem leste a fejedelmek kegyeit, mindent a maga erejéből, küzdelmes munkával épített fel; a város szabad szellemét tükrözi az 1568-os diéta határozata; Justh Gyula a függetlenség eszméjének szimbóluma. Válaszában Justh Gyula hangsúlyozta, hogy az ország jövőjéért küzd; a tordai polgárság törekvése a jólét, a függetlenség, az ország szabadságának garanciája; az összefogással nő az ország ereje, az oszták veszély és az áruló magyarság ereje így törhető meg; megtisztelő a tordai kitüntetés, addig kéri a tordaiak szeretét, amíg függetlenségi eszméihez hű marad.

A kiállítás megtekintése után a vendéget a főispáni lakásban a köztisztviselők küldöttsége köszöntötte fel. A küldöttség nevében Bethlen Bálint főispán „Magyar szívvel, becsületes magyar érzéssel” köszöntötte a „mindig tiszta, egyenes úton járó, becsületes magyar hazafit”. A házelnök a tordaiak munkálkodásában a haza ügyének képviselőjét méltányolta, támogatásukra a továbbiakban is számít.

A tisztelgést követően a vendég a függetlenségi párt székházába ment, ahol Vertán Endre köszöntötte, s értesítette, hogy a párt dísztagjává választotta. Justh Gyula megtisztelőnek nevezte a város ismételt elismerését; kifejtette politikai álláspontját: kemény küzdelmet kell folytatni a nemzeti széthúzás megszüntetéseért, a bécsi hatalom félresöppréséért, a függetlenségi párt következetességének megőrzéséért. „Merem mondani, hogy erősek, méltók leszünk a bizalmukra s ha olyan táborunk lesz mindenütt, mint a tordai polgárság, a poklok kapui sem döntenek meg bennünket” – fejezte be felszólalását.

6. A tordai kiállítás tanulságai

– Torda, november 10.

A learatott tarlóról a kalászatot minden okos gazda kötelessége betakarítani, szintűgy kötelessége mindenkinek letűnt események tanulságait levonni és abból okulást meríteni a jövőre.

Nem elég volt csak megcsinálni a tordai kiállítást, nem volt elég csak a kirakatba helyezett elsőrendű tárgyakkal brillírozni, hanem ki is kell annak eredményeit aknázni és további tevékenységre serkenteni iparosainkat és termelő gazdáinkat.

A példa meg volt adva, tessék a megtört nyomon bátran lelkesen haladni.

A vármegye érdemes főispánjánál tartott „Védőegyesületi” választmányi ülésen sok üdvös és gyakorlati eszme merült fel, melyeknek megvalósítása, istápolása és keresztülvitele a legközelebbi jövő feladata lesz és a melynek ismertetésére minden alkalommal nyitva állanak e lapnak hasábjai.

Most csak azt a jelentést, illetve részletes tudósítást közöljük, melyet a kiállítás önzetlen munkása, a minden szépért, jóért lelkesedő Harmath Domokos küldött hozzánk az alábbiakban.

A „Magyar Védő Egyesület” az 1906 évi október 1–7-én Tordán rendezett erdélyrészi iparmunka kiállításának eredményéről a november 8-án megtartott választmányi gyűlésében beszámolt.

Az anyagi eredmény után az erkölcsi siker is megítélhető: azért mindenek előtt beszéljenek a statisztikai adatok.

A hét napra terjedő kiállításra 848 kiállító jelentkezett 1563 kiállított tárggyal, melyek közül közforgalmi iparcikkokkal 308 iparos és ipar vállalati termelő szerepelt. A többi jelentkező a női kézimunka köréből himzés, varottas, díszmunkák, festészet és műfaragászi szép munkákkal emelték a tárlat díszét.

Az összes tárgyak I–XII. szakcsoportokba olyképp voltak kiállítva, hogy a szemlétetésre alkalmas tárlat volt látható.

A személyforgalom 9600 látogató, kik közül 7245 egyén pénztári jeggyel látogatta a kiállítást, a többi részére, nevezetesen: tanintézetek növendékei és tanárainak (Kolozsvár, Szamosújvár, Nagyenyed, Temesvár és a tordai iskolából) tiszteletjegyek adtak ki.

Az áruforgalom, mint alkalmi vásár vétele 27500 korona összeggel tehető a kiállítók által s az egyesület részéről a nyereség tárgyai és részint közvetített áruk eladásával 2500 korona összeggel emelte az áruforgalmat.

Ez a kicsiny mértékre szabott kiállítás a következő bevételek és kiadások számösszegeit eredményezte; a tárgysorsjáték tiszta

jövedelme hozott	...	1095 K. 94 fill.
a 7245 pénztári jegyért		3135 K. — fill.
vegyes bevételek	269 K. 06 fill.
s a segélyadományok	...	<u>5066 K. 67 fill.</u>

Igy a bevételek főösszege 9556 K, 67 fill mely összeggel szemben a kiadási tételek, bár eléggé magasra emelkedtek, még sem haladtak túl a bevételt.

Az előkészítés munkájával járó felhívások, plakát és hírlapi hirdetések, nyomtatvány és postaköltségei 1156 kor. 22 fill. Torda város által építtetett állandó jellegű iparcsarnok 15000 korona építési költségeihez az Egyesület hozzájárult 3000 koronával, (mely összeg a költségelőirányzatban ideiglenes építkezésre volt felvéve).

A csarnok berendezése és díszítési költségei 1131 kor 86 fillért vetek igénybe és a kiállítás idejére alkalmazott felügyelő kezelő személyzet s a tűzoltó egylet őrsége részére járó díjazásokra 846 kor. 20 fillért kellett kiadni.

Mindezekhez hozzávéve a kiállítás költségszámájára kiadott tűzbiztosítás s egyéb kisebb mérvű kártérítési díjak 365 kor. 14 fill. összegű tételét: a kiállítás költségei összesen 5489 korona 41 fillérbe kerültek s így a mutatkozó jövedelemből 213 kiállító iparos kitüntetésére arany, ezüst és bronzérmekre s a megfelelő díszoklevelekre 1195 korona 84 fillért és 17 iparos segéd és tanonczmunkás jutalmazására 460 kor. összeget vehetett igénybe.

E szerint ezen a kiállításon 232 törekvő iparos részesült megérdemelt kitüntetésben és jutalmazásban az általuk előállított kézimunkájukért s bemutatott használató, versenyképes honi iparúrukért.

A kitüntetésekre és jutalmazásokra fordított 1555 kor. 84 filléren kívül a Védő Egyesület még 1411 kor. 42 fillér olyan tiszta jövedelmet tud felmutatni, melyet a kiállítás tanulságai és tapasztalatai alapján az iparfejlesztés érdekében nagyobb mérvű ténykedésre fog törekedni.

A Védő Egyesület tehát a Tordán rendezett Erdélyrészi kiállításával kétségtelen jelét adta annak, hogy az ország közgazdasági érdekében mily üdvös és hasz-

nos munkát lehet végezni, ha a társadalmi tényezők hazafias kötelesség érzetével támogatják a jóra való törekvést.

A mi kiállításunk sikere mindenképpen felett annak köszönhető, hogy Egyesületünk pártfogó elnöke Gróf Bethlen Bálint, mint a kiállítás buzgó védnöke, kieszközölte a kormány segélyző támogatását és a magyar iparfejlesztés igaz pártfogója Kosuth Ferenc, Magyarország kereskedelemügyi minisztere a Tordai Magyar Védő Egyesületnek a honi iparárúknak ismeretterjesztése céljából rendezett kiállítására nemcsak jelentékeny anyagi segínyt nyújtott, hanem a kiállítók részére mérsékelt szállítási díjszabást a Védő Egyesületi tagoknak az állami vasutak vonalain személyjegy kedvezményt és Kolozsvár s Torda között külön vonatközlekedést engedélyezett.

A hazafias kormány részéről idejekorán érkezett anyagi és erkölcsi támogatás nemcsak biztató jelenség volt, hanem maga után vonta más tényezők pártfogását is s e tekintetben a kolozsvári kereskedelmi s iparkamarát, a Magyar Védő Egyesület központi vezetőségét és az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület directoriumát kiváló elismerés illeti, mert mindenike az erkölcsi pártolás mellett 200–200 korona segélyadománnyal járult a kiállítás létrehozásához.

Úgyszintén a Tordai Egyesült és Kisegítő Takarékpénztár (100 kor.), a tordai cellulose gyár (100 kor) és a gypszgyár igazgatósága a külön épített állandó jellegű pavillonjával s Mendel Lázár fia cég a sörcsarnokával, mindenik tanúságot tett a maga áldozatkészségéről és emelni igyekeztek a kiállítás díszét és sikerét.

De nyilvánosan köszönet illeti az erdélyrészi vármegyék azon főispánjait is, kik meleg érdeklődést tanúsítottak az erdély-részi kiállítás sikere iránt, úgyszintén a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamarát és a székelyföldi kirendeltséget, kik szintén a legnagyobb készséggel és hazafias jóakarattal buzdítottak a hatáskörükhez tartozó területeken.

Maradandó, kedves emlékezet benyomását tette a kiállítás alkalmával Torda város azon ünnepi díszje, melylyel a város díszpolgárát: Justh Gyulát, a képviselőház elnökét fogadta, ki a Védő Egyesület kiállítását nemcsak nagyrabecsült látogatásával tisztelte meg, hanem a tanonczmunka kiállítást azon kiváló figyelmére méltatta, hogy a kiállító tanonczok megjutalmazásához maga részéről is segélyadománnyal járult.

Mindazok, kik a tordai kiállítás sikere érdekében fáradoztak s annak rendezését előmozdították, most már teljes tudatával bírnak azon tapasztalatoknak, hogy ezen vármegye területén az iparfejlesztés terén mennyi teendő volna és mily sok iparú anyag feldolgozatlanul hever s azokból mily hasznos iparvállalatokat lehetne létesíteni, melyeknek feldolgozásával és áruforgalmával munkás népünknek állandó kenyérkereseti forrásokat lehetne megnyitni s azzal a kívándorlást hajlandóságot is csökkenteni lehetne.

Az egyesület választmánya a főispán indítványára kiküldött egy bizottságot, melynek feladata leendő a vármegye területén összegyűjteni az adatokat arra nézve, hogy mely anyagokat lehetne iparvállalati feldolgozásra alkalmazni, mint áruforgalmi cikkek s az erről szerkesztendő emlékirattal a kereskedelemügyi miniszter figyelmét fogják felhívni és segínyt kérni s mind ez eddig csupán azért szenvedett

mulasztást, mert munkás népünknek nem volt irányító vezetése és oktatója, másfelől a tőke hiánya iránt a tehetséges hatalmi tényezők közönyösek voltak.

Ha tehát az erdélyrészi kiállításához hasonló méretű tárlatok rendezetnének kizárólag honi iparárúkból és az ország különböző részeiben a vétel kedvet is minden lehető módon fokozni törekednének, úgy bizonytalán mind az iparfejlesztés, mind a fogyasztó közönség érdeklődése fokozódnék.

Az iparosokat pedig komolyan kell arra figyelmeztetni, hogy az iparpártolás akciója reményében ne arra törekedjenek, hogy az előállított iparárúik értékét fokról fokra emeljék, hanem igyekezzenek a minőség versenyével a külföldi árakat is legyúrni.

Különben a kiállított tárgyak minősége és értékelésére nézve a Magyar Védő Egyesület hivatalos közlönye az „Iparvédelem” észrevételében közölt tanulságokat mi is le fogjuk közölni, mert azokkal nemcsak az érdekelt kiállítóknak, hanem a nagyközönségnek is hasznos szolgálatot fogunk tenni.

Harmath Domokos

Kolofon. *Aranyosvidék* XVI. 45. 1906. november 10. 1–2.

Képek

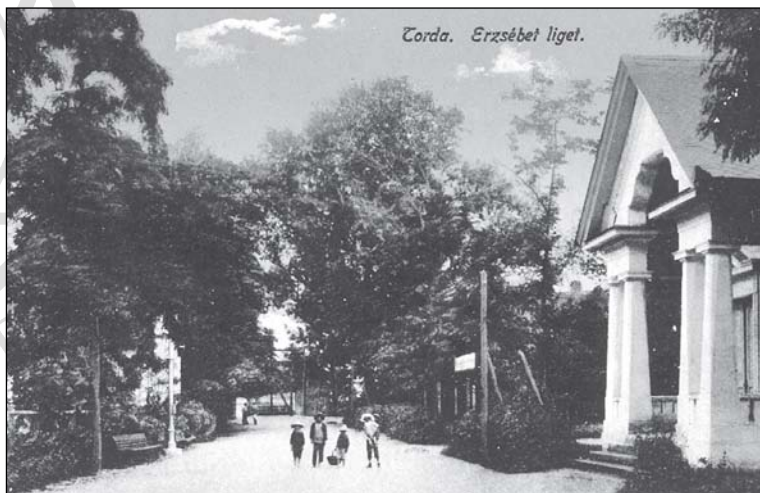
1. A kiállítás helyszíne: a Vigadó

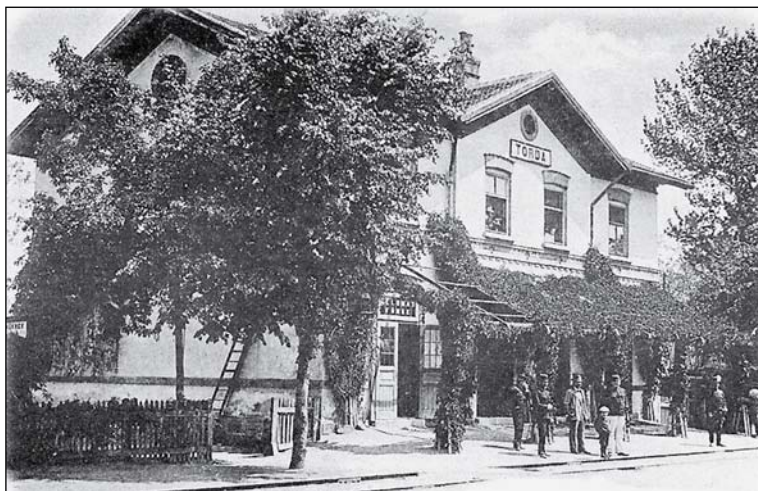
2. A kiállítás helyszíne: a megyeház

3. A kiállítás helyszíne: a Széchenyi liget

4. A gipszgyár cukrászdája

5. Torda vasútállomása

